

MIDELTIDSARKEOLOGISKA FÖRENINGEN (META)

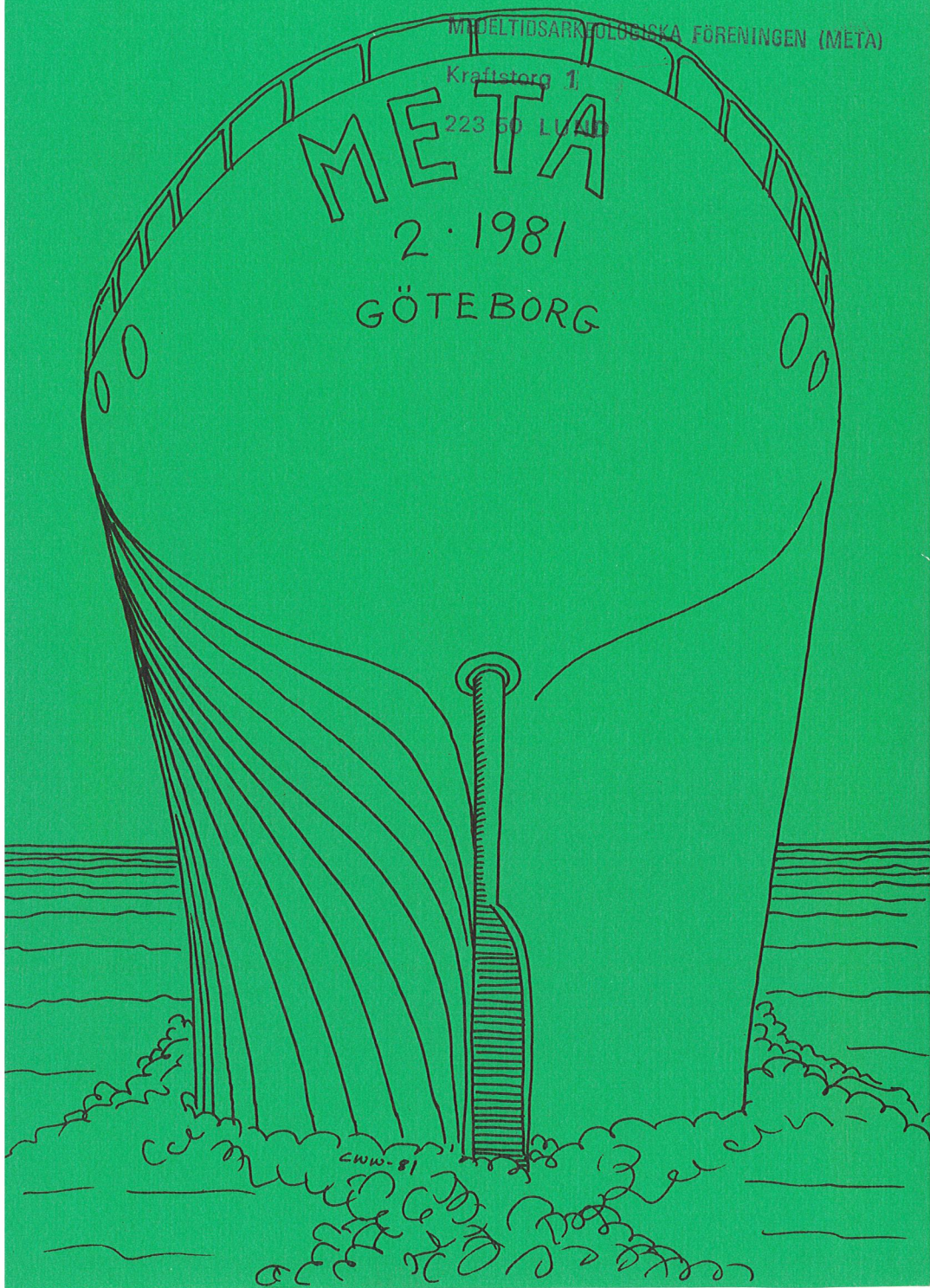
Kraftstorg 1

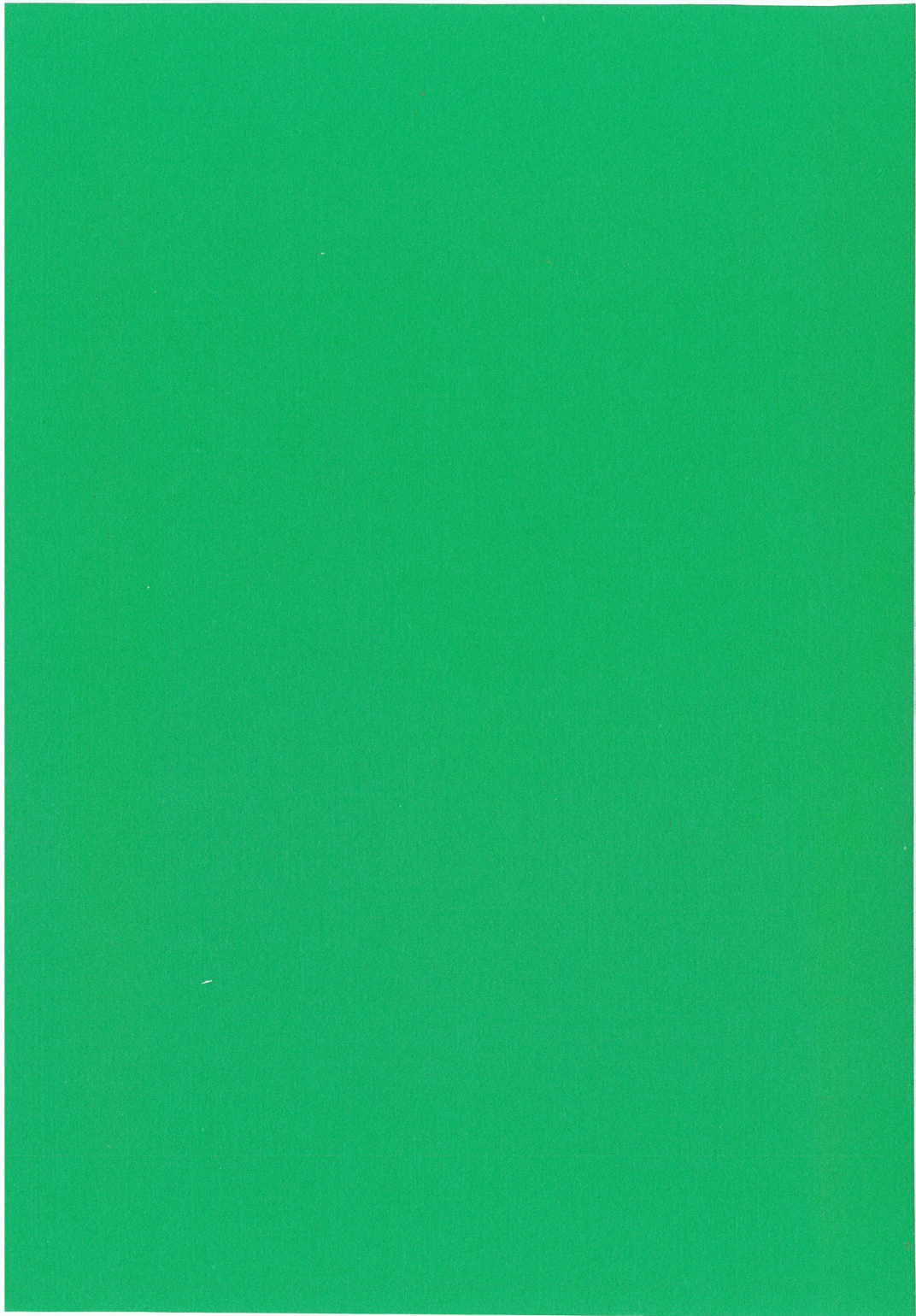
223 50 LUND

META

2 · 1981

GÖTEBORG

EN PROGRAMFÖRKLARING

Som läsaren snabbt uppträcker har den göteborgska redaktionen valt två teman för detta META-nummer. Vi har ett block om "post-medieval archaeology" och ett om västsvenska borgar. Valet kan kräva någon motivering. Det man utanför västsverige känner till om arkeologi efter 1050 i detta område är väl i första hand Lödösegrävningarna. Dessa har i olika sammanhang presenterats och diskuterats. Men egentligen är Lödösegrävningarna med sitt rika tidig- och högmedeltida stadsmaterial inte helt typiskt för områdets historiska arkeologi. Det är i själva verket påfallande hur kraftig inriktning de arkeologiska undersökningarna och observationerna haft mot senmedeltid och nyare tid. Det börjar tidigt. Den allerstädes närvarande Wilhelm Berg gjorde relativt omfattande undersökningar av borgar i Bohuslän av vilka flera helt eller delvis hörde till 1400- och/eller 1500-tal. (Röe, Karlsborg, Olofsborg, Gamla Älvsborg). En av de första riktigt stora stadsarkeologiska undersökningarna var Sixten Strömboms av Nya Lödöse 1915-18. Det var en undersökning som gav ett stort material från stadens tillvaro från slutet av 1400-talet till 1600-talets början. 1926 gjordes en relativt omfattande undersökning inom området för det äldsta Göteborg, som hade en mycket kort tillvaro från 1607-1611. Från 20-talet har också det nuvarande Göteborg, som fick sina privilegier 1621, bevakats, där

Sven T Kjellberg var en portalfigur - som på så många andra områden. Flera känner ju hans redovisningar av fajansfynden från Göteborg. Detta arbete har sedan fortsatt. Det var sällan fråga om regelrätta undersökningar inne i Göteborg, men många observationer gjordes och mycket material samlades. Under 1960-talet kom också krisen här när nya schaktningsmetoder infördes i byggbranschen. Vi var inte beredda. Att det var så på andra ställen är naturligtvis ingen ursäkt. Men från 1970-talet har åter verksamheten börjat att få en fastare kontur.

Inriktningen mot senare perioden kan också observeras utanför Göteborg. I Halland har vi haft omfattande undersökningar i Ny Varberg och Halmstad där sent material dominerat. I Västergötland har 1500-talsstaden Brätte, Vänersborgs föregångare, varit föremål för omfattande undersökningar. Utanför städerna är borgarna i Bohuslän nämnda. Men likartade förhållanden gäller också västgötaborgarna. En alldeles speciell insats har John Petersson gjort med sina arkeologiska undersökningar av huslämningarna från framförallt 1500-talets sillfiskeperioder.

I stor utsträckning har undersökningarna gällt städerna. Med den stadskronologi som finns i Västsverige är det i och för sig rimligt att det måste bli en inriktning mot senmedeltid och senare. Men detta kan ju inte förklara helt varför den västsvenska profilen ser ut som

den gör. Man skulle för att vara elak säga att det har varit påfallande få yrkesarkeologer inblandade. Sixten Strömborg var konsthistoriker liksom Sven T Kjellberg, Wilhelm Berg var järnvägstjänsteman och Johan Petersson är etnolog. Alltså en brokig samling. Ur arkeologisk synpunkt saknar man kanske en del, men där finns andra kvaliteter. Sixten Strömborgs undersökning tror jag intill våra dagar är nästan unik i sitt helhetsgrepp. Också den äldre Wilhelm Berg hade detta sinne för helheten. Sven T Kjellberg är liksom flera av sina efterföljare mera inriktade på föremålen, fynden. Men kvar står i alla fall att man inte gjort någon skillnad i äldre och yngre arkeologiskt material. Det är alltså detta arv som de västsvenska arkeologerna måste hantera och föra vidare. Det måste göras mot bakgrund av en diskussion hur vi skall inrikta den fortsatta verksamheten och samtidigt kunna ta vara på och integrera det tidigare framtagna materialet. Vi måste fråga oss vad vi skall kunna kräva av undersökningar, hur vi skall avgränsa det som är de specifika arkeologiska möjligheterna, hur vi skall ställa de problem som kan vara väsentliga att lösa. Vi måste ställa dem både med utgångspunkt från fornminneslagens bestämmelser och från vetenskapliga problem. Inte har vi kommit så långt. Det är därför högst förmätet att redovisa en sådan diskussion redan nu, kopplade till några exempel på undersökningar som gjorts på sistone. Men vi har menat att det är viktigt att få igång denna diskussion på en bredare bas. För en som nästan dagligen måste ta diskussioner och undersökningar av kulturlager och anläggningar från dessa tider är en sådan diskussion livsnödvändig.

Detta blev mycket om blocket nyare tids arkeologi. Det andra behandlar borgar och är en redovisning av ett opreten-

tiöst grupparbete genomfört av och till under de senaste åren. Vi har menat att också här ligger ett material i fält och på museer som är värt att gå vidare på. Inte minst de mindre borgarna är ett försummat forskningsobjekt och säkert också mycket tacksamt.

Hans Andersson

VARFÖR NYARE TIDS ARKEOLOGI?

Det är ett otympligt uttryck: nyare tids arkeologi. Bättre är väl egentligen att tala om historisk arkeologi och då låta detta omfatta all arkeologi som sysslar med perioden fr o m medeltid och framåt. Men det här skall alltså handla om arkeologi som är inriktad på nyare tid. Behövs den eller är den onödig, skulle kunna vara en underrubrik. Det kanske inte finns ett självklart svar. Eller snarare, det finns kanske inte ett entydigt och enkelt svar. Den här artikeln skulle diskutera något hur ett svar skulle kunna formuleras.

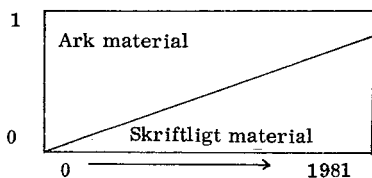
Tittar man utför landets gränser kan man konstatera att det här ingalunda är någon obetydlig gren av arkeologin. I USA har flera av de ledande arkeologerna ägnat sig åt denna och gjort viktiga teoretiska studier, som fått stor betydelse för arkeologin över huvudtaget. Man har där närmast sig både från antropologiskt och från historiskt håll. De teoretiska utgångspunkterna är helt olika och har förorsakat stora meningsskiljaktigheter. I England arbetar man mera traditionellt arkeologiskt-historiskt. Man har sitt Postmedieval Society med egen årsbok förutom alla mindre skrifter av olika slag. Mycket av det som görs skulle vara av stor glädje för oss. Det må gälla keramik eller kritpipor eller något annat.

I Sverige har det väl ofta varit så att det eftermedeltida materialet tillhört det som fått gå i grävskoporna, när man jagat den äldre medeltiden: ju äldre desto värdefullare kunskap. Vi vet ju gubevars så mycket om senare perioder. Förhåller det sig verkligen så eller finns det områden som vi fortfarande vet mycket lite om? Och det är naturligtvis här en diskussion om arkeologins möjligheter att ta fram och tolka ett nytt källmaterial måste komma in.

Min utgångspunkt är då att arkeologiska metoder skall utnyttjas när det inte finns andra källmaterial, som är billigare och enklare att använda. Egentligen en truism, men kanske ändå inte så lätt att utnyttja.

Går vi bakåt i tiden på svenskt område kan vi lätt konstatera att det arkeologiska materialet blir det alltmer dominerande källmaterialet. I varje fall från äldre medeltid och bakåt kan vi med några speciella undantag konstatera att det arkeologiska materialet är det enda vi har att ty oss till när vi vill ha historisk kunskap. Detta innebär att vi måste utnyttja det arkeologiska materialet även för analyser av historiska förlopp, där utsagan så att säga är indirekt. Vi ser förändringar av olika slag i materialet: vi söker tolka dessa i historiska termer. Hur långt man kan gå är inte oomstritt. Vi skulle ju också kunna nöja oss med att beskriva det arkeologiska materialet, studera sådana ting som explicit utgår från det arkeologiska materialet. Men i en situation där vi saknar annat material är det vår skyldighet att på grundval av detta material i varje fall ställa hypoteser och frågor om det äldre samhället och dess förändring.

Men framåt i tiden måste denna bild förändras. Det skriftliga materialet ökar och täcker allt fler områden. Från 1600-talet får vi kvalificerade kartor. Det finns fortfarande byggnader bevarade där byggnadskulturen och dess förändringar kan studeras. Alltmer av sådant som enbart kunde lösas genom arkeologiska undersökningar kan klaras ut genom annat material. Man kan göra en liten skiss, som visar detta förhållande.

Arkeologin blir alltså alltmer behövlig. Men, och det är viktigt, det finns och kommer alltid att finnas förhållanden som inte nedtecknas, i skrift eller på karta. Det föremålsmaterial som bevarats är klenoderna, i varje fall innan museer börjat verka under senare hälften av 1800-talet. Just i dessa fall blir det arkeologiska materialet väsentligt. Det går knappast att formulera generella riktlinjer. Det skriftliga materialet från en ort kan ha brunnit. Arkivmaterial saknas därför i stor utsträckning. Det arkeologiska materialet kan vara det enda vi har för vissa tillfälliga fenomen av typ sillfiskelägen. En större arkeologisk insats kan vara motiverad. Ett mycket gott arkiv- och kartmaterial jämte bevarade byggnader kan innebära t ex att det räcker att vid arkeologisk undersökning koncentrera sig på avfallsbrunnen för att säkra den vardagliga materiella kulturen. Vi hävdar i olika sammanhang att den som skall driva en undersökning skall göra det med klar kunskap och medvetenhet om de problem som undersökningen skall inriktas på. Ju längre fram i tiden man kommer krävs en allt vidare kunskap om andra materialtyper och vad de kan ge. Detta får givetvis konsekvenser för arbetssättet.

Det kan vara dags att motivera varför jag så klart betonar denna förändrade materialsituation. Vår fornminneslag preciserar ju, utom i några fall, inga klara tidsgränser. Vi har alltså bestämmelser att alla företeelser som allmänt betraktas som fornt och faller

inom någon av de uppräknade fornlämningstyperna är skyddade enligt fornminneslagen. Om en fornlämning skall tas bort, erfordras i regel någon form av dokumentation. Lagen ställer här krav på den beslutande att avgöra denna dokumentations omfattning. Den som tar fram underlag för beslut och deltar i beslutet har ett stort vetenskapligt och ekonomiskt ansvar. Det är inte alls så som någon i ett META-nummer hävdade att det var arkeologernas uppgift att driva igenom så omfattande undersökningar som möjligt. Vi har ett ansvar att väga ekonomiska insatser mot det vetenskapliga värdet. För nyare tids arkeologi blir detta särskilt tydligt. Vad jag alltså vill hävda är att vi i underlagsmaterialet skall ha gjort en sådan analys att vi kan hävda att en arkeologisk undersökning är motiverad i en bestämd omfattning.

Detta kräver då ställningstagande till de vetenskapliga frågeställningarna. Vem skall styra dessa? När vi kommer in på dessa senare tider är historikerna så dominerande att de frågeställningar de har och de problem de presenterar kan helt komma att styra den arkeologiska inriktningen. Moderna historiker arbetar förvissat mycket brett. De spänner över politisk, ekonomisk och social historia och kanske ändå mer. En del av arkeologens verksamhet tror jag definitivt är att kunna fördjupa och förtydliga den sociala och ekonomiska historien. Vi ser i dag trender i forskningen att försöka göra helhetsbeskrivningar av människors miljöer. Etnologerna arbetar ju ofta så. Är det här arkeologen kan gå in med sitt konkreta material? Den amerikanska debatten mellan antropologiska och historiska arkeologer kan kanske föras över till svenskt område. Det gäller alltså att formulera arkeologers roll, beroende och självständighet i förhållande till andra arbetsfält,

inte för profilera sig till varje pris, utan för att kunna komplettera och ge självständiga bidrag till beskrivningen av det äldre samhället.

I förberedelsearbetet blir det nödvändigt att i större utsträckning än annars att sätta sig in i annat material än det arkeologiska. Detta kan ställa andra krav på arkeologerna: Historisk orientering, kunskap om ett omfattande källmaterial som rör sociala, topografiska och ekonomiska förhållanden osv. Arkeologen kan bli tvingad att arbeta över ett vidare fält. Eller kanske grävningstabellen skall ändras t ex så att arkeologen kompletteras med en grävande historiker eller etnolog för att bara ta ett par exempel. Här kan man också konstatera att en livlig lokalhistorisk forskning, eller en forskning som tar sin utgångspunkt i lokala förhållanden blir mycket viktig. Genom att ta vara på sådana här möjligheter är jag övertygad om att det skall vara möjligt att driva en medveten postmedieval arkeologi.

Hans Andersson

NYERE TIDS ARKEOLOGI - ET UNIVERSITETSANSVAR

I Norden har arkeologi tradisjonelt sitt hovedarbeidsfelt i de tidsrom som mangler skriftlige kilder. Lenge lå skillet fast omkring år 1000, men er etterhvert blitt noe myket opp slik at middelalderarkeologi nå er en noenlunde akseptert profesjon. Men fremdeles er middelalderarkeologien nesten helt begrenset til kirkeundersøkelser og byutgravninger. Innenfor perioden etter 1500 har den arkeologiska aktivitet vært meget liten.

At arkeologien har konsentrert seg så mye til de skriftløse eller skriftfattige tidsrom forteller mye om holdninger blant forskere. Først og fremst avslører det en tro på kildekategoriernes fullstendighet og troverdighet: Når en periode er dekket av skriftlige kilder, har vi også et dekkende bilde av periodens kulturforhold. Denne synsmåten har sin bakgrunn i den konsentrasjon om kildene selv som har vært så karakteristisk for forskningen hos oss. Det å finne fram til og vurdere kildene var først og fremst en teknisk sak der kunnskaper i paleografi, filologi, kjemi, fysikk, typologi og lignenede emner var det man nødvendigst måtte ha. Forholdet mellom den fortidige virkelighet og kilden, og mellom kilden og den informasjon den kunne avgi ble lite diskutert. Her ble det derfor et felt som i stor grad fikk lov til å leve sitt eget ukontrollerte liv hos forskerne. Slike ukontrollerte felt påvirker ofte forskningsresultatene i konservativ retning fordi de ikke får den indre utvikling som en stadig diskusjon fører til.

Bak arkeologiens konsentrasjon til de skriftløse perioder ligger også et defensivt syn på arkeologiens forhold til historie: Arkeologien holder seg borte fra de perioder som har dekning av historiske kilder. Historieforskningen

derimot har utnyttet intensivt også de få skriftlige kilder som ligger inne i de tradisjonelt forhistoriske perioder. Dette gjelder f.eks. runeinnskriftene og den norrøne poetiske diktning. Det synes derfor som arkeologer og historikere har en taus enighet om at skriftlige kilder har en høyere informasjonsverdi enn de arkeologiske. I de senere år har denne rangeringen gitt seg utslag bl.a. i at det i økende grad er historikere som skriver om de sene forhistoriske perioder i de kulturhistoriske oversiktsverker som utgis i de nordiske land.

Tilsvarende defensiv holdning synes arkeologien å ha hatt overfor mange andre fagområder. Eksempelvis har arkeologer i minskende grad utformet selvstendige teorier om fortidige samfunn og tradisjonsforløp. Dette tilbaketog har fått øket fart ved de impulser som er kommet fra amerikansk etterkrigsdebatt: Arkeologi skal først og fremst hente sine idéer om fortiden fra den forskning som studerer levende kulturformer. Dette har bl.a. ført til en form for positivisme som er farligere enn den gamle ved at den glemmer seg bak en intensiv teoridiskusjon.

Til tross for at arkeologien i den nordiske land i dag forbruker større ressurser enn noen gang tidligere - målt med absolutte mål og muligens også relativt - har den derfor en mindre intellektuell spennvidde og tyngde enn tidligere. Som disiplin er vi på vei til å trykkes inn i et hjørne der vi sitter og sysler med de rester som blir til overs når andre har forsynt seg. Arkeologien er ikke alene om at slik baklengs avansement. Men nederlag blir ikke mer akseptable fordi om antall falne er stort.

Men kanskje er denne arkeologirollen bare et sunnhetstegn: Fordi arkeologiens

reelle verdi er liten i forhold til andre disipliner, er det bare riktig at den også får et mindre og mer uvesentlig arbeidsområde enn de fleste andre. Vi kan supplere med konkrete opplysninger eller kuriosa og annet utfyllende stoff der det behöves. Men det egentlige kunnskapsansvar ligger hos andre. - Vilken verdi har egentlig arkeologi som kilde till kunnskap om fortiden?

Arkeologi er å produsere kunnskap om fortiden ved hjelp av de fysiske spor som menneskene har etterlatt. I vid forstand består også historikerens materiale av fysiske spor etter mennesker. Men dette materialet er bevisst omformet til informasjon. Det er lovtekster, regnskaper, kirkeböcker o s v der den omformende kraft er den hensikt som nedskrivningen hadde. Et regnskap har f eks til hensikt å skaffe en disponerende myndighet oversikt over inntekts- og utgiftskilder i et økonomisk system. Dette krever bl a en avgrensning av hva som er økonomisk interessante faktorer og hva som er den økonomiske interessesfære for vedkommende myndighet. Tar historikeren feil i sin oppfatning av disse grenser, kan han f eks komme til å tro for mye på kildenes representativitet.

De fysiske spor som er arkeologens kilder er oftest etterlatt uten spesiell tanke på at de skulle tjene som informasjon til samtidens eller ettertidens mennesker. Typiske kilder er boplasser, avfallsdeponeringer, fossile åkrer, hustufter og begravelser. Verken innholdet i en avfallsgrop eller formen på en öks er blitt slik fordi man ville informere noen, men fordi det var praktisk eller i samsvar med den tradisjon man tilhörte.

At de arkeologiske kilder ikke er produsert som bevisst informasjon betyr imidlertid ikke at de er nöytrale eller objektive. Ingen data har noen eksistens uavhengig av forskerens oppfatning av studieobjektet. Först når arkeologen

har forestillingen om en öks, blir han i stand til å finne den, akkurat som oppfatningen av det skrivende menneske og dets situasjon er forutsetningen for å erkjenne de skriftlige kilder og deres innhold. I denne forstand har alle vitenskapers data bare en relativ eksistens. Det er kanskje den störste mangel ved det nordiske vitenskapelige miljø at dette fundamentale problem har vært så lite diskutert. En konsekvens av denne intellektuelle fattigdom er at det er så svakt grunnlag for å vurdere forskningsdisiplinens ansvarsområder, grenser og innbyrdes forbindelser.

Men det er lett å konstatere at f eks historie og arkeologi ofte belyser ulike sider av fortidens liv. Mens et skatte-regnskap kan fortelle når en gård förste gang ble et skatteobjekt, kan pollenanalyse eller arkeologiske utgravninger avslöre den driftsform gården hadde. Arkeologien kan dessuten kanskje vise at gården var bosatt lenge för den begynte å betale skatt.

En kan lett komme til å mene at de arkeologiske kilder er fattigere enn de historiske fordi de ikke er berettende. - Funnene fra en grav gir ett fattigere bilde enn beretningen fra et öyenvitne som så på hele seremonien. Fra beretningen får vi f eks vite hvem som ble begravet og hvilke handlinger og fölelser som inngikk i seremonien, mens de arkeologiske funn bare gir det fysiske resultat av de hele. Denne forskjellen har imidlertid like lite å gjøre med kvaliteten som forskjellen mellom de fysiske og de kjemiske egenskaper ved et stykke metall. Hver disiplin gir en ny fasett av objektet, og vi behöver flest mulig av dem.

Dette kan vel derfor være et passende mål for arkeologi: Den skal praktiseres i alle de tilfelle der den har vesentlige bidrag å komme med til vårt bilde av

fortiden. Kan historie, etnologi og sosialantropologi bidra med ytterligere biter av dette bilde, er det desto bedre.

Det må være gamle arbeidsvaner og tenkemåter som gjør at arkeologien hitil i så liten grad har hatt dette totalansvar som mål for sin virksomhet. Til tross for klare behov fortsetter vi i ti-år etter ti-år å gå forbi kulturspor som må representere vesentlige sider av fortiden. Av de eksempler som har slått meg sterkt i min egen praksis som arkeolog er sporene etter fattigbønder og andre småkårsfolk i utkantbygdene, og minnene etter fangst og seterdrift i fjellstrøkene. Om og om igjen tygger historikerne drøv på Gulatingslovens formuleringer når de skal skrive seterbrukets og fangstens historie. Etter å ha konstatert nok en gang at formuleringene tyder på en vel etablert tradisjon, og at aktivitetene derfor må gå lengre tilbake, slår man seg igjen til ro. Landsbygdas historie i Norden er derfor fremdeles den selveiende bondes historie fordi det var han som hadde høy nok status til å bli omhandlet i de skriftlige kildene. Husmenn, fattigfolk og andre kilde svake grupper blir etterlatt i glemsel fordi vi nøyer oss med det skrifter sier.

Hvorfor har man så ikke gjort mer?

- Individuelt har vi nok prøvd. Noen dyregraver er etterhvert arkeologisk utgravd, og noen prøvestikk er det vel også blitt i Nordens titusenvis av småplasser og setrer. Men sett i forhold til materialets og problemets størrelse er aktiviteten lattervekkende liten sammenlignet f.eks. det som anvendes av ressurser på jernaldersarkeologi.

Det som må til for å endre på dette er at ikke bare individer, men også institusjoner endrer seg. Det nytter ikke for en enkelt arkeolog å ta fatt på husmannsplassenes arkeologi når det

ikke finnes noe miljø for ham eller noen meritt-verdi i arbeidet.

Det kreves at humanistene kan heve seg over sin stivnede forskningsstruktur og erkjenne hva deres ansvar egentlig består i. Det er f.eks. temmelig åpenbart at arkeologer og historikere har delt fortiden mellom seg fordi det var tilfredsstillende for hvert fag å ha et eget territorium der en kunne passe på sin identitet og være noenlunde fri for angrep fra andre. Våget en historiker seg noen gang inn i de klart forhistoriske perioder, slo vi fryktelig tilbake med beskyldninger om at han manglet kjennskap til arkeologisk metode. Og så kunne vi alltid gjemme oss bak vårt dekke av fagterminologi og intern spesialdiskusjon.

Utgangspunktet må være at vi som forskere har et felles ansvar for å skaffe fram nyttig kunnskap om fortiden. Skulder ved skulder skal vi arbeide med dette enten vi har arkeologisk, historisk eller annen fagbakgrunn.

Hvordan skal vi få dette til? - Det vi ihvertfall ikke må gjøre er å sette i gang en stortilt inventering og innsamling av arkeologisk materiale fra de **forsømte** områder. I nordisk arkeologi legges det allerede altfor store ressurser og oppmersomhet på denne del av arkeologien. Slike aktiviteter må nød-

vendigvis skje i forhold til vel etabler- te problemstillinger. Vi får dermed et dataunderlag som for største delen bare kan brukes til å svare ja eller nei på so- lide arkeologiske konvensjoner. Dette forsterkes etterhvert som apparatet vok- ser, og virksomheten der blir en profes- sjon. I Sverige har dette ført til at vi har fått en meget stor og tung gruppe av heltids- og deltidsarkeologer som har liten eller ingen forskerutdannelse og forskningstilknytning. Deres jobb består i å inventere eller grave ut etter et fast oppsatt skjema. Arkeologi er blitt en entreprenørvirksomhet der den mest elementære positivisme lever et uinnskrenket liv. Den forskning som skulle vist oss vilke nye data vi skulle lete etter kveles fordi ressursene er bundet til denne enkle datainnsamlingen.

Forskning må stå i sentrum når arkeo- logien skal spre seg til de områder den har forsømt. Med utgangspunkt i stadig skiftende problemstillinger skal vi un- dersøke om det finnes datagrunnlag for å gi vesentlige bidrag til vår kulturhis- torie.

Denne forskning kan selvsagt utføres hvor som helst bare den har skikkelig kvalitet. Imidlertid er det et spesielt historisk ansvar for universitetene å være pionerer og intellektuelle ansvars- bærere. Derfor er det naturlig at det er vi universitetsarkeologer som skal ha særlig dårlig samvittighet. Univer- sitetene har også tradisjonelt et ansvar for kvalitetsnivå: Når et emne godtas som sysselsetting for forskerstuderter ved et universitet skal det ha en minste- kvalitet, og det blir lettere akseptert som verdifullt i storsamfunnet. Univer- sitetet skal være en paraply der nye, uetablerte emner og tema med forsk- ningsbehov kan komme under og bli beskyttet slik at de får vilkår for å overleve sin barndom.

Det er vel en begynnende erkjennelse av dette arkeologiske totalansvar for fortidskunnskapen som ligger bak em- nesbeskrivningen for det nybesatte ar- keologiprofessoratet her i Göteborg: "Professuren omfatter forskning och utbildning inom det arkeologiska fältet. Vetenskaplig kompetens krävs för un- dervisning och handledning i nordeuro- peisk arkeologi. Därutöver gäller inga geografiska eller principiella inskränk- ningar." Mye tyder på at denne åpne definisjonen av hva arkeologisk forsk- ning skal være også vil spre seg til andre universiteter. Dermed er veien åpen for å anvende arkeologien over alt der den kan yte noe vesentlig til vår vi- ten om fortiden. Og når systemet blir aksepterende gis også individene i det mulighet til å følge opp det ansvar som så mange av dem kjenner ved møtet med våre forsømmelser.

Middelalderarkeologi er det av de for- sømte områder der det tross alt fore- går noe. Målet i ressursforbruk er det til og med en meget omfattende aktivi- tet, spesielt i Sverige. Det er nok å nevne de store undersøkelsene i Stock- holm og Malmö. At denne virksomhe- ten har fått en uheldig struktur, er be- klagelig: Med utgangspunkt i enkle problemstillinger graves det opp et utrolig stort materiale med den from- me forhåpning at det skal bli et råstoff for ettertidens forskere. Og det vil selvsagt bli tilfelle i den utstrekning det prepareres og de tilhørende rap- porter blir skrevet. Men egentlig er virksomheten helt omsnudd i forhold til idealet: Forskningen skulle ligget et skritt foran slik at en kunne lett opp det materialet som behövdes til å be- lyse de skiftende problemstillinger ved forskningsfronten. Visst vet jeg at det haster. Hadde vi ikke gravd "Riksgropen" i Stockholm nå, ville kulturlaget blitt tatt av gravemaskinene, og vi ville ikke fått vite noe mer enn det som står i de

skriftlige kildene. Men hva er det vi får vite? Litt mer om alderen på bebyggelsen? Litt mer om bygningskonstruksjoner? Litt mer om redskapsteknologien og matvanene? Er det verd prisen - spesielt når vi også tenker på den tyngde som dette materialet vil utgjøre i fremtiden? Fordi vi er så materialfikserte vil vi all rimelig fremtid kjenne oss forpliktet også til å ta vare på et materiale selv om det inneholder meget begrenset informasjon. -Hva er det for feil på oss arkeologer som gang etter gang hensetter oss i masseinnsamlings situasjoner som paralyserer og kastrerer både oss selv og våre etterkommere som arkeologiske forskere?

Men tross alt er det den etter-reformatoriske tid som er mest forsømt av arkeologene. På landsbygda er denne forsømmelsen nesten likelig fordelt over hele den historiske periode. I byene er den klarere plassert fra 1500 og utover. Det er symptomatisk at kulturlagene fra dette tidsrommet oftest får mye mindre oppmerksomhet enn middelalderlagene.

Jeg tror at den beste angrepsmåten er å få i gang konkrete og upretensiøse prosjekter der nyere tids arkeologi settes inn på områder der det er håp om at den vil yte noe vesentlig i tillegg til det vi vet. Gjerne skal slike forskningsprosjekter bestå av personale fra flest mulig av de interessegrupper som er blandet inn i problemet.

Som eksempler nevner jeg noe av det vi diskuterer her i Göteborg akkurat nå: Gjennom flere år er det utført store arkeologiske undersøkelser i det sentrale Göteborg, og tilsvarende vil komme i årene framover. Ettersom Göteborg i sin nåværende lokalisering helt er fra etter-middelalder, er problemet midt i sentrum for denne saken. I samarbeid mellom Göteborgs kommunes museer v/ Historiska museet (GHM) arbeider Institutionen för arkeologi med å få

i gang et prosjekt for vitenskapelig bearbeiding av Göteborgsmaterialet. I praksis skjer dette ved at de arkeologer ved GHM som har arbeidet med utgravningene går inn som forskerstuderenter ved universitetet og skriver sine doktorsavhandlinger ved Institutionen för arkeologi.

Tilsvarende diskusjoner har vi i gang for et prosjekt om den marginale jordbruksbebyggelsen i Göteborgstrakten på 1700- og 1800-tallet. Hvor langt tilbake går den? Hva slags aktiviteter foregikk egentlig på utkantbrukene? Hvordan svinget den? Hva var denne bebyggelsens forhold til Göteborgs by?

Universitetene har et særlig ansvar for å peke på nye forskningsområder. Det er derfor naturlig at det er universitetene som tar opp behovet for en nyere tids arkeologi. Vi skal arbeide fram en forståelse for at dette er en oppgave for arkeologien, og vi skal peke på de utveier vi ser til å gjennomføre arbeidet. Spesielt skal vi peke på de faremomenter en må styre unna.

I så måte er det ikke bare uheldig at nyere tids arkeologi er så forsømt: Nå kan vi ta fatt helt for begynnelsen av og gi medvirke til at virksomheten helt fra første stund får en deduktiv struktur. Dette gjør vi bl a ved å forhindre at det settes i gang inventeringer og datainnsamlinger for det finnes et teoretisk underlag for arbeidet: Vi skal samle inn materiale bare når vi har problemstillinger som behøver belysning fra dette materialet. Har vi ikke skikkelige problemstillinger, blir materialet bare en forvaltningsbelastning og en faktor som lokker og tvinger forskere til å resignere og ta fatt på banaliteter.

Universitetenes viktigste ressurs i dette er at de alltid har hatt teoriutvikling som sitt hovedansvar og derfor allerede

i utgangspunktet burde ha et fundament klart: Fundamentalt betraktet behöves det ikke noen egen teori for nyere tids arkeologi. På samme måte som i mesolittisk tid handler det om mennesker med en viss psykologisk struktur og visse adferdsmønstre. Eksempelvis skal en i utgangspunktet regne med at det enkelte individ søkte å skaffe seg den størst mulige trygghet innefor den ramme som omgivelsene satte, enten det var for 7000 eller for 200 år siden. Det som skiller 1700-talls arkeologien fra den mesolittiske, er at rammene er ulike. Først og fremst skal en regne med at det var mange flere faktorer på 1700-tallet enn i mesolittisk tid som reduserte individets muligheter til å arbeide for sin egen trygghet.

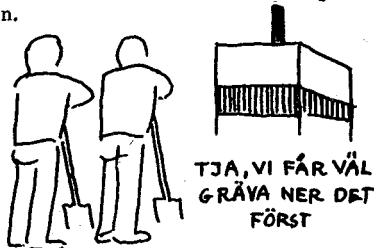
Dette er en vesentlig sak for universitetenes holdning til nyere tids arkeologi fordi den betyr at de ikke skal skille ut dette arbeidsområdet fra sin øvrige arkeologi. På samme måte som mennesker i eldre jernalder hadde andre rammer om sitt liv enn det mesolittiske menneske, gjelder dette også for 1600-tallets menneske. Men i alle tilfelle er arkeologi et studium av menneskets livsstrategier.

- I hvilken grad og på hvilken måte arbeider mennesket, som individ og i grupper, for å overleve?

De nye rammer betyr ikke at det skal bedrives en annen form for arkeologi, men at det kan være nødvendig å skaffe et noe annet kunnskapsunderlag enn t ex for den mesolittiske arkeologi.

Dette grunnlaget må vi bli å skaffe oss ved samarbeid med andre universitetsdisipliner som historie og etnologi. Historieforskningen kan f eks fortelle oss om de politiske rammebetingelser som gjaldt i samfunnet på 1600-tallet, og etnologien om 1800-tallets driftsmåter i jordbruket og om folks religiøse liv.

Dette vil ikke si at det arkeologiske studium av 1700-tallets kulturforhold skal bli defensivt i forhold til f eks historie og etnologi. Vi skal altså ikke nøye oss med å ha arkeologien som et supplement til de teorier og tolkninger som historie og etnologi arbeider med. Jeg kan like gjerne tenke meg det motsatte: Med sitt utgangspunkt i forhistorien formulerer arkeologen selv sine egne teorier og hypoteser, og henter helt selvstendig inn det materiale som skal belyse dem. Etterpå kan historie, etnologi og andre fag komme og supplere. Eventuelt kan det rene arkeologiske resultat gi utgangspunkt for å revidere de opfatninger som andre kulturhistoriske fag har av perioden.

Fremtiden for universitetenes arkeologi ser jeg derfor ikke som en oppdeling i stadig nye spesialiteter som nyere tids arkeologi, middelalderarkeologi og jernalderarkeologi. Vi skal i stedet holde oss sammen i en disiplin der vi reviderer de prinsipielle arkeologiske synsmåter på mennesket og utvikler de muligheter som arkeologien har til å få informasjon ut av de fysiske, ikke-beregnende spor som mennesket har etterlatt til oss. Universitetsarkeologiens fremtid er også å bryte ned de grenser som nå beskytter og kamuflerer det positive holdninger og arbeidsmåter. Institusjoner, organer og personer skal ikke ha lov til å begrunne sin eksistens ved at de skal ta vare på data og data-potensiale med sikte på ettertidens forskere. Også innenfor nyere tids arkeologi tjener vi fremtiden best ved at vi anstrenger oss maksimalt for å ut-

vikle våre egne teorier og så går ut og skaffer oss de data som behöves for å belyse dem. Hvordan skal ettertidens forskere få mulighet til å utvikle en forskning på helsemiljöets og sykdomenes historie dersom vi idag f eks ikke tar fatt på et presist og problemrettet studium av parasitter og andre helsefaktorer i 1700-talls-byenes avfallsbinger, avløpssystemer, mathåndtering och rotteplage. Hvordan skal vi gi dem en sjanse til å studere 1600-tallets viten i geoteknikk og ingenjörfag dersom vi ikke akkurat nå i dag tar fatt på å studere fundamenteringsteknikk og statikk i Göteborgs förste byggfase? Samler vi data for dataenes egen skyld, mister vi evnen til å se fremtidsmulighetene.

Arne B. Johansen

ARKEOLOG? PRECIS
SOM GAMLE KUNGEN!

EFTERMEDELTTIDA ARKEOLOGI I GÖTEBORG

Denna artikel handlar om en eftermedeltida utgrävning i Västra Nordstaden i Göteborg 1979-1980, samt om ett forskningsprojekt under utarbetande.

Då grävningarna under senare år enbart varit exploateringsgrävningar, har exploitören bekostat utgrävning och rapportskrivning. Men vad händer

Kiätell Klasons karta från 1644.
Utgrävningsområdet ligger nedanför kvarnberget, väster
om gata "19" och mellan gata "16" och "18".
Punkt 20 markerar Gamle Kyrkogården.
Bild GHM.

Under de senaste 10-15 åren har undersökandet av eftermedeltida lämningar i Göteborg kraftigt intensifierats. Detta beror på en ökad exploatering av av nuvarande Göteborgs äldsta delar. Undersökande av eftermedeltida lämningar har som nämnts på annat håll i detta META-nummer en lång tradition i Göteborg. Eftermedeltida undersökningar i Göteborgsområdet har utförts av Göteborgs Historiska Musei medeltidsavdelning. På denna avdelning finns sålunda ett omfattande eftermedeltida material. Detta medför ett stort ansvar.

sedan? Hur skall detta värdefulla material förmedlas?

Utgrävningen

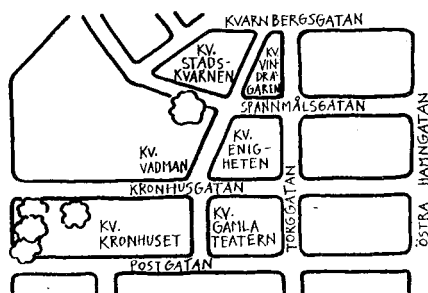
Under tiden augusti 1979 till och med maj 1980 genomfördes en av de hittills mest omfattande utgrävningarna i Göteborgs innerstad. Grävningen omfattade kvarteren Enigheten och Vindragaren samt delar av kvarteren Stadskvarnen och Vadman i stadsdelen Västra Nordstaden. I alla fyra kvarteren framkom bebyggelserester från 1600- och 1700-talen. I kvarteret Vadman framkom

dessutom en begravningsplats. Totalt undersöktes ca 500 m², utgrävningen varade i 39 veckor.

Orsak till utgrävningen var att Göteborgs stads bostads AB skulle bebygga fyra innerstadskvarter med bostäder.

konstruktioner.

Av bebyggelserester påträffades husgrunder, murrester och trägol, dräneringsrännor och avfallsbingar, stenlagda passager och gårdsplaner. Över hela området påträffades drygt 14 000 föremål. Keramik, glas, kritpipsdelar och läder var dominerande men träfö-

Skiss över de undersökta kvarterens inbördes läge.
Janolof Bengtsson 80, GHM.

Då stadsdelen Västra Nordstaden ligger innanför vallgraven beslöt länsstyrelsen att utgrävning skulle ske. Göteborgs kommuns fastighetskontor var tomtägare och blev kostnadsansvarigt. Länsstyrelsen utsåg som brukligt vid icke-förhistoriska grävningar Göteborgs Historiska Musei medeltidsavdelning att utföra undersökningen.

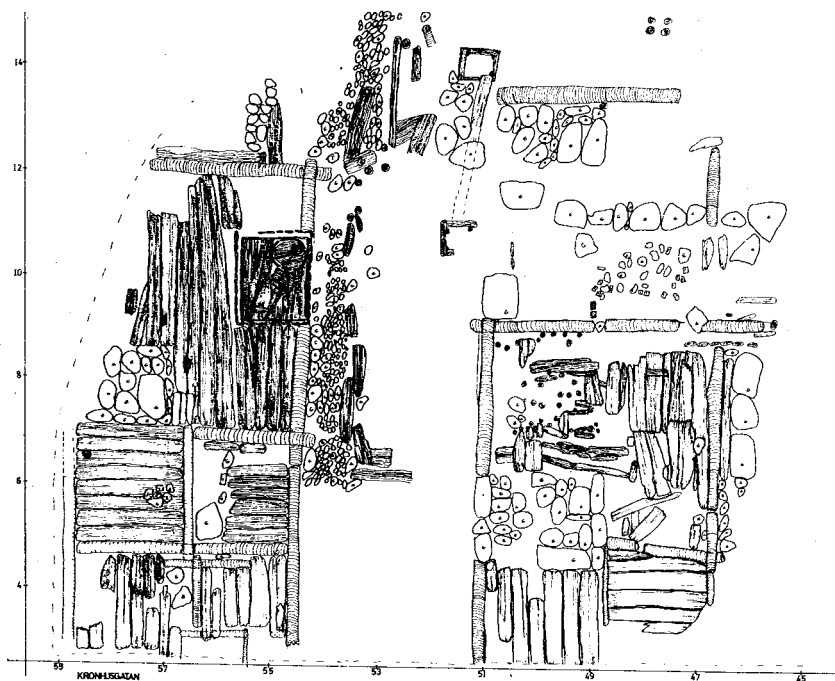
I grävningen deltog tre arkeologer, två grovarbetare och en grävmaskin. Då speciella problem rådde; utgrävda massor fick ej bortschaktas, gårdsplaner av armerad betong, tidvis meter-tjock tjäle, mm, togs tillfällig hjälp av dumptraktor och tjälbrytare. Utgrävningen pågick hela vintern trots ibland sträng kyla. Exploatören var ovillig att bekosta tält och värmeanläggningar.

Undersökningen gav ett mycket omfattande material, både av föremål och

remål, benföremål, textil och mynt förekom relativt rikligt.

Vi har i det skriftliga materialet inte kunnat finna några planer eller ritningar som har visat vilka tomter och vilken typ av hus tomterna har varit bebyggda med före år 1790. Av grävningmaterialet att döma, kan vi exempelvis i kvarteret Enighet anläggning 15, se fig., påstå att vi funnit golv till trähus som är äldre än de stenhus som finns markerade på dessa tomter på 1790 års karta.

Vidare har vi fått en uppfattning om husens storlek och placering i kvarteret. Då golven var relativt välbevarade kunde vi också se hur stora rummen varit och var eldstaden varit placerad. Anmärkningsvärd är den låga nivå som

Kv Enigheten, anl 15, planritning 1979 EJ

Anl 15 var den bäst bevarade anläggningen som framkom under grävningen, härifrån kom också de flesta fyndföremålen.

golven låg på i förhållande till Kronhuset och Kronhusbodarna i grannkvarteret. Denna bebyggelse är från 1600- och 1700-talen och ligger betydligt högre. På äldre kartor finns kvarter och gatusystem utritade. Förutom detta gatusystem som finns kvar än idag, har vi funnit stensatta passager - gränder som löper från gatan in i kvarteret. Dessa gränder finns inte dokumenterade på äldre stadsplaner.

Hur det har sett ut inne på gårdarna har vi också fått kunskap om: där har funnits nedgrävda avfallsbingar, spångar och dräneringsanläggningar av trä. En del av gårdarna har varit stensatta.

Att det i kvarteret Vadman funnits en begravningsplats kände vi till från äldre kartor. På begravningsplatsen påträffades ett 100-tal skelett i enkla träkistor. Begravningsplatsen användes från stadens grundläggning (1621) till 1640-talets början då kronan tog marken i anspråk för anläggande av Artilleriets tyggård och Kronhuset. Begravningsplatsen täcktes då med kålgårdar och bodar. Begravningsplatsområdet utnyttjades under 1800-talet till bostadshus, under 1900-talet till järnhandelslager och på 1970-talet förlades en parkeringsplats till området.

Genom utgrävningen blev begravnings-

platsens utbredning delvis klarlagd, vidare kistornas placering och utseende och hur många lager de låg i. Genom den planerade humanosteologiska undersökningen, samt den odontologiska som gjorts av två tandläkare vid odontologiska kliniken vid Göteborgs Universitet, kan vi få nya kunskaper om levnadsbetingelser i Göteborg under 1600-talet. Det animalosteologiska materialet har lämnats till Naturhistoriska museet i Göteborg för undersökning. Undersökningen kan ge svar på frågor om matvanor och livsmedelsproduktion och i jämförelse med osteologiska resultat från andra kvarter ge svar på frågor om sociala differenser.

Grävningen gav en mängd tidigare okänd kunskap om bebyggelse och levnadsförhållanden i 1600- och 1700-talens Göteborg. Kunskap om t ex hus- och rumsstorlekar, byggnadsteknik och att ett system av kommunikationsleder existerat vid sidan av det gatunät som finns på dåtidens plankartor. Sammanställs uppgifterna med uppgifter från andra anläggningar från denna och tidigare grävningar kan vi få vidare kunskap. Kunskap om t ex social uppdelning, utbyggnadstakt, bränders omfattning, varu- och livsmedelsproduktion. Kunskap som ofta inte finns att hämta ur skriftliga källor och perspektiver från tiden, i varje fall inte när det gäller kunskap om stadens inre områden, bortanför kanaler och torg.

Arkeologiska undersökningar är nödvändiga, trots tillgång på skriftligt källmaterial. Detta är alltid skrivet med en bestämd avsikt, oavsett vilken tidsperiod man väljer. Det arkeologiska materialet kan tillsammans med det skriftliga ge en tydligare bild av hur verkligheten har gestaltat sig.

Det omfattande materialet från grävningen kräver en utförligare bearbetning och tolkning än vad som bekostas av exploatören. Det är sedan viktigt att kunskaperna sammanställs på ett sådant sätt att de kan komma allmänheten tillgodo.

På en konferens i Göteborg i januari i år angående historisk forskning vid olika institutioner i Västsverige, knöts kontakter mellan Institutionen för Arkeologi i Göteborg, Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län och Göteborgs Historiska Museum, för att finna en samarbetsform för vidare bearbetning och förmedling av kunskap och material från eftermedeltida utgrävningar i Göteborg. En arbetsgrupp bildades, som nu arbetar fram ett förslag till forskningsprogram. Forskningsprogrammet har som målsättning att "med utgångspunkt från stadshistoriskt grävningsmaterial, försöka finna ny kunskap om livet i det gamla Göteborg".

Projektet är tänkt att starta som avhandlingsarbete vid Institutionen för Arkeologi. Kontakter skall tas med andra institutioner, både humanistiska och naturvetenskapliga, dessutom med hantverkaré och andra fackmän, för att kunna ge en så bred kunskap som möjligt om livet i det gamla Göteborg.

Projektet har hittills strukturerats upp i följande delar:

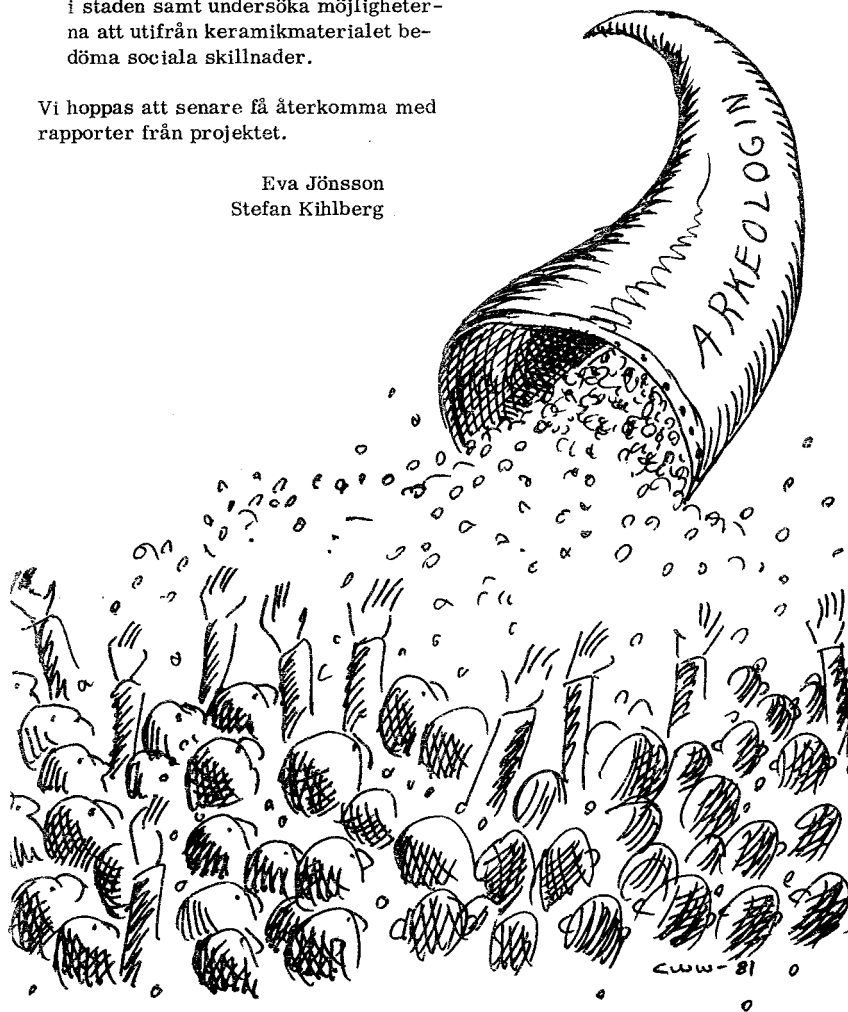
1. De inre förhållandena i staden Göteborg med avsikt på funktionsuppdelning av staden, stadsplaneutveckling och utbyggnad, byggnadstekniker och fortifikationstekniker i staden.
2. Göteborgs förhållande till sitt omland. Produktion och försörjning av livsmedel och annat som förbrukas i staden. Stadens handelskontakter med närområdet, regionen och mer avlägset liggande områden. Det osteo-

logiska materialet kommer här att få stor betydelse.

3. Datering och analys av keramiskt material för att kunna klarlägga importvägar och importvarornas spridning i staden samt undersöka möjligheterna att utifrån keramikmaterialet bedöma sociala skillnader.

Vi hoppas att senare få återkomma med rapporter från projektet.

Eva Jönsson
Stefan Kihlberg

"ALLMÄNHETEN" TILL GODA

KV. FRIMURAREN I GÖTEBORG: ARKEOLOGI, HISTORIA OCH GENEALOGI

En relativt ny trend för att vinna ytterligare kunskap är att arbeta tvärvetenskapligt. Vi har prövat vad ett samarbete mellan en arkeolog (Mona), en genealog (Olga) och en historiker (Anita) kan ge för resultat när det gäller bearbetning av ett eftermedeltida arkeologiskt material. Den gemensamma basen är geografisk; vi har från skilda utgångspunkter forskat i Göteborgs historia under 1600-1700-tal.

Vi önskade pröva om man genom att komplettera arkeologiskt utgrävningsmaterial med skriftligt källmaterial kan få en tydligare bild av vardagslivet i dåtidens samhälle. Kan man relatera fynd till det skriftliga källmaterialet? Går det att bestämma att tallrikar som hittats i en avfallsbinge använts av en viss familj? Kan en planritning över husrester kompletteras till fullständighet. Speglar föremålen familjens ställning i samhället?

Till utgångspunkt för vår studie har tagits de utgrävningar som 1976 utfördes i kvarteret Frimuraren; det sk Gumperts hörne eller Södra Hamngatan 35 (5:e roten nr 20 enl. 1790 års karta, denna karta är för övrigt den äldsta kartan med roteindelning kombinerad med tomtnummer).

Från början bodde här rådmannen och handelsmannen Thomas Stewart som var från Skottland. År 1637 såldes hus och gård till rådmann och handelsman Jöran Henriksson. Via dotterdottern Johanna Schröder gift med Christoffer Christoffersson ärvde denne fastigheten. Han dog 1694 och där efter residerade Johanna Schröder i sitt stenhus på 5:e roten nr 20. Hon fortsatte mannens rörelse och tillhörde enligt sammanskottslängd från år

1717 dem som betalade mest skatt i staden. Det bör således ha varit ett relativt välbeställt hushåll som drevs här fram till branden 1721 då allt brann ner. De föremål från den arkeologiska undersökningen som kan bindas till detta hushåll tillhör tidens kvalitetsmässigt förnämsta i sitt slag, bl. a. holländsk fajans, ostindiskt porslin, glaspokaler. Tomten låg öde fram till 1724 då handelsman Johan Granberg bosatte sig här. Efter hans död fortsatte änkan handelsrörelser. Hon bedrev kramhandel, sålde band, papper, knappar, färger, lakrits m.m. (Kjellin, M.: Kvarteret Frimuraren, s. 79). Sonen Petter Granberg övertog handeln vid moderns död. Enligt folkmängdstabeller upprättade vid brandsynen år 1765 bodde här förutom Granberg med fru och minderårig son, två bodgossar, en dräng och tre pigor, även mademoiselle Granberg, som också hade en piga. Således sammanlagt tolv personer. Samma år hade Granberg enligt taxeringslängden utöver allmän beviljning även betalat skatt för nyttjande av tobak, te, kaffe o.d. Sammanskottslängden från år 1771 är som sig bör endast den burskapsägande Petter Granberg kantecknad och betalar 15 daler silvermynt i skatt till staden. Som jämförelse kan nämnas att handelsman Jacob Schultz lite längre upp på gatan betalade 132 daler silvermynt i kommunalskatt och superkargören Wolrath Tham 100. Till skillnad från sina grannar bevistade inte Granberg några av de riksdagsmannaval, som man kan kontrollera via röstlistor. Vid valet 1771 var exempelvis 288 borgare närvarande och av dessa taxerades 180 till mindre än 19. Granberg befann sig således snarare bland den grå massan av handelsmän än bland de storhandlare som bebodde de övriga husen

som vette mot Stora Hamnkanalen. Föremålen i den avfallsbinge som kan relateras till Granberg, innehöll ej heller så många föremål av högstatus som exempelvis grannen rådmän Coopmans bing eller Johanna Schröders.

Genom att låta information erhållas ur skriftligt källmaterial och arkeologiskt material ställas mot varandra har erhållits en relativ allsidig och konkret bild av de människors levnadsförhållanden som under 1600-1700-talet bodde på denna tomt; vi har kunnat visa god överensstämmelse mellan arkeologiska fynd och skriftligt källmaterial och vi har kunnat se ett samband mellan fynd och människors sociala och ekonomiska ställning.

En fortsättning av det påbörjade samarbetet skulle kunna ge en bredare kunskapsbas som gör det möjligt att dra säkrare slutsatser vid tolkning av arkeologiskt undersökningsmaterial där en eller flera av de här kända komponenterna saknas eller vid bestämning av fynd etc där vi ej vet något om nyttjare. Förhoppningsvis kan resultaten också användas vid metodiska studier även beträffande förhistoriska och medeltida utgrävningar genom möjligheten att testa olika material mot varandra.

Olga Dahl
Anita Lansvik
Mona Lorentzson

aww-81

"NYARE TIDS ARKEOLOGI" - NÅGRA SYNPKTER FRÅN EN OSTEOLOG

För osteologin har nyare tids arkeologi ett särskilt stort intresse. Under perioden efter medeltiden och fram till vår tid genomgår våra viktigaste husdjur stora förändringar. Som bekant (hoppas jag) så var flera av husdjursarterna mycket småvuxna under medeltiden. Under perioden därefter framkom allt större djur. När, var och hur detta skedde är dåligt utrett. Det material som står till vårt förfogande är vad som kommer fram vid utgrävningar av eftermedeltida lager. Med andra ord är vi osteologer på jakt efter väldaterade benmaterial från hela perioden 1500-1900.

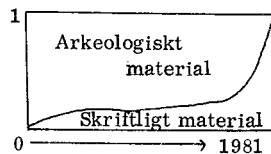
Vidare kan "sena" material där sociala omständigheter är kända bli "nyckelmaterial" vid utvecklingen av våra metoder för att tolka bnfynd i sociala termer, något som ni "renodlade" arkeologer får nytta av.

Om ett "sent" kulturlager inte anses värt att gräva i vanlig mening, vilka möjligheter kan vi osteologer få att gräva efter ben? En sådan undersökning gjordes av Bengt Höglund (196 (fiskebiolog) i trangrumsdammar från 1700-talets sillperiod i Bohuslän. I motsats till andra forskare kunde han visa att sillen i 1700-talets sillperiod var av typen Skageracksill och inte av typen norsk vårsill som hävdats tidigare. Frågan ligger långt från arkeologin men kunde endast lösas med "arkeologiska metoder". För fiskebiologin var frågan av betydelse. Det finns många liknande icke direkta arkeologiska problem till vilka bara vi kan skaffa fram forskningsmaterial.

För att återvända till en fråga av direkt arkeologisk betydelse vill jag ställa en fråga om vilka faktorer som

skall motivera beslut om utgrävning. Bebyggelsehistoriska faktorer väger tyngst för tillfället. Jag anser att människors levnadsvillkor skall väga minst lika tungt. Det är viktigt att kunna visa olika samhällsklassers levnadsomständigheter. I nyare tids arkeologi bör detta väga särskilt tungt. I det sammanhanget kan benfynd från matavfall ge en god bild av klasskillnader.

Som avslutning ritar jag osteologens version av Hans Anderssons diagram i inledningen till detta nummer av META.

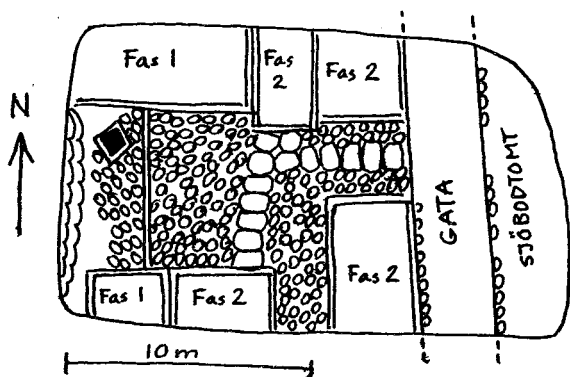
Leif Jonsson

litteratur
Höglund, Bengt; 196

UNDERSÖKNING AV 1600-TALSBEBYGGELSE I MARSTRAND

Marstrand är en stad med gamla anor men de arkeologiska undersökningarna har nästan varit lika med noll (Hasselmo 1980). När Riksantikvarieämbetets platskontor i Kungsbacka (UV väst) 1980 fick i uppgift att undersöka en tomt som skulle bebyggas togs ovan nämnda rapport som utgångspunkt. Av en karta från 1669 i denna framgick att området i vilket vi skulle gräva varit indelat i förhållandevis små tomter, ca 10x20 m stora. Området hade en tomtindelning som verkade mindre regelbunden än i andra planare delar av staden. Hade vi möjligen här ett drag av medeltida stadsplan som levt kvar?

Provundersökningen i fält kompletterades med en genomgång av skriftliga uppgifter på Landsarkivet i Göteborg samt karta från 1776 med tillhörande beskrivning. Av arkivstudierna framgick att den yta vi skulle undersöka varit obebyggd åtminstone sedan 1770-talet. Från och med 1700-talets mitt fanns spridda årgångar av kyrkobokföringen och husförhörslängder. Till 1776 års karta var det möjligt att med arkivuppgifter få fram alla innevanare, inklusive tjänstefok, mantal (skatter), yrken, husantal inklusive uthus, bodar, dass, brunnar, bryggor mm.

Det område som skulle komma att beröras av nybyggnation var ca 30x30 m stort. UV väst gjorde en provundersökning för att konstatera kulturlagrens karaktär och omfattning. Med en traktorgrävare gjordes tre parallella schakt samt några extra gropar och småschakt för att på så sätt få en heltäckande bild. Hela området berördes av ett brandlager. I områdets NV del fanns ytterligare ett brandlager under det första. Fynden daterade det övre brandlagret till 1600-talet.

Exploatören beslutade senare att bara bebygga områdets södra halva, varför endast 1600-talslagret berördes.

För vår undersökning upprättades en målsättning som bl. a. omfattade följande:

1. När, hur och i vilken ordning bebyggdes området?
2. Vilka verksamheter hade förekommit?
3. Vilka samhällsklasser hade bott på platsen?

4. Hur länge varade bebyggelsen?
5. Fanns det bebyggelse efter branden men före 1776?

Målsättningen försökte vi lösa på följande sätt. Med en grävmaskin avbanades hela den yta som skulle bebyggas. Dock hade vi inte kostnadsteckning för en "total"-undersökning av denna yta. Den framtagna ytan rensades ner till brandlagret och som resultat fick vi fram så gott som en hel gårdenhet. Vidare en gata som vi träffade på 1 m från vad vi räknat med med hjälp av 1669 års karta. Dessutom framkom på andra sidan gatan en tomt utan synliga spår av byggnader, sannolikt en sjöbodtomt. Grävningen koncentrerades nu på att få fram daterande material och fynd som kunde säga något om sociala förhållanden. Stratigrafiskt kunde vi inte visa i vilken ordning husen byggts. Dateringarna har utförts på dendrokronologisk väg (Alf Braathen). Av dessa framgår att tomten börjar bebyggas på 1630/40-talet. Två hus byggs då. En andra byggperiod inträffade ca 1694 då gården byggdes ut med ytterligare 3 hus så att den helt omslöt en gård som stenlades. Försök hade gjorts att dränera marken men gården fick fyllas upp med sand och stenläggas på nytt. Alla hus brann samtidigt och därefter fylldes området med raseringsmassor från andra delar av staden. Ingen husbebyggelse förutom ett tunnt nästan helt bortruttnat planklager (golv?) kunde iakttagas mellan brandlagret och det hus som stod på platsen 1776 och som brann 1947.

Före 1600-talsbebyggelsen hade platsen fyllts upp med organiskt material. Uppfyllningen hade sannolikt börjat först i senmedeltid vilket visades av kasserat ekvirke i lagrets undre del.

Vår undersökning visade att tomten låg i en sänka med rika vattenflöden vilket förklarar att man fyllt upp nära en me-

ter före första bebyggelsen. Om det medeltida stadsområdet nått ända till vårt område kan vi inte påvisa. Området kan ha lämnats obebyggt på grund av sankheten. Man kan inte utesluta äldre bebyggelse i närheten där det var torrare.

Undersökningen visar hur en mindre gård var planerad. Av intresse är också att den omfattande utbyggnaden inträffade under en av stadens nedgångsperioder.

Vi fick dock inte fram några påtagliga indicier på vad man gjort till sin försörjning. Avsaknaden av typiskt hantverksavfall utesluter vissa yrken. Förekomsten av enstaka fiskeredskap säger inte så mycket i en fiskestad där väl alla idkade husbehovsfiske. Fynden ger oss en bild av vardagslivet hos lägstståndsinnevånare i Marstrand, en upplysning som inte står att finna i något arkiv och därför är nog så viktig.

Efter avslutad utgrävning blev vi varse ett omfattande kartmaterial som förvarades på Krigsarkivet i Stockholm. Vid genomgång av detta framgick att vår tomt var öde år 1712. Därmed är det sannolikt att branden som ödelade gården är identisk med 1699 års brand som sägs ha ödelagt södra delen av staden.

Vid studiet av kartorna hade vi till en början arbetat med en aln av 60 cm längd för att rita om kartorna till skala 1:1000. Detta visade sig inte vara helt korrekt. Genom att jämföra 1600-talskartorna med 1776 års karta som hade rätt skala kunde brunnar på den sk konungagatan mätas in i förhållande till kyrkogårdsmuren. Med ledning av detta kunde 1600-talskartorna ritas om till skala 1:1000. Det visade sig att kartorna nu kunde användas med stor noggrannhet för att beräkna tomtgränsers läge. Möjligen kan vi nu

identifiera ägaren till den utgrävd gården. En viss osäkerhet i nord-sydlig riktning gör att valet står mellan "Niels Viseter" och "Ingebor og Signe" som ägare mellan 1669 och 1684.

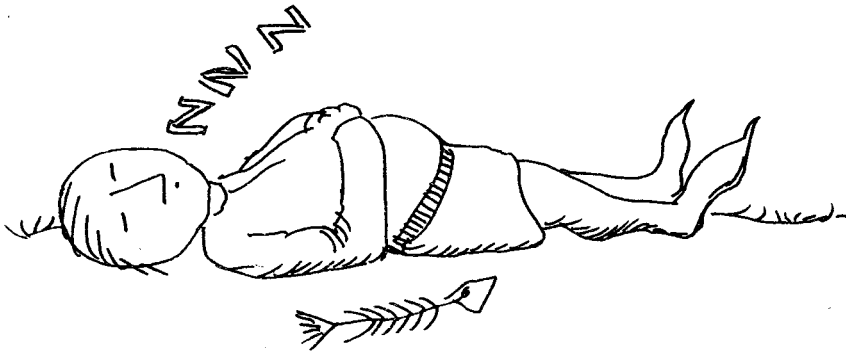
På våren 1981 gjorde UV väst en undersökning av en sjöbod som fanns på 1600-talskartorna. Rätt plats kunde beräknas på några meter när och virkesprov för datering togs. Fältarbetet tog 1 dag i anspråk.

Kartmaterialet över Marstrand kommer att få stor betydelse för de undersökningar som vi skall göra de närmaste åren. Gaturegleringar och strandlinjer som vi nu känner till gör att vi kan koncentrera våra undersökningar på avsnitt som inte kan utredas med hjälp av bevarade arkivuppgifter.

Leif Jonsson
UV väst,
Kungsbacka

Litteratur

Hasselmo, M. 1980. Marstrand, RAÄ och SHM. Rapport Medeltidsstaden 22. Göteborg.

YARDAGSLIV I MARSTRAND

LIDKÖPING ELLER ARKEOLOGIN OCH HJÄLPVETENSKAPERNA

Lidköping ligger i Västergötland, vid älven Lidans utlopp i Vänern. Orten dyker första gången upp i de historiska källorna år 1446, då den fick sina första kända stadsprivilegier. Om stadens tidiga utseende är föga känt. Kyrkan byggdes på 1400-talet och hade samma läge som idag men var mindre till formatet. Stadens äldsta torg antas ha legat alldeles norr om kyrkan. Det flyttades på 1500-talet ca 200 m norrut. Ungefär samtidigt flyttades bron över Lidan norrut, från ett läge någonstans i jämnhöjd med kyrkan, till sin nuvarande position. 1553 härjades Lidköping av elden, vilket resulterade i att staden beviljades skattefrihet i 3 år därefter. I mindre omfattning eldhärjades staden 1614, 1703, samt 1821. 1849 kom åter en stor brand, då i det närmaste all bebyggelse i Gamla staden brann ner.

Stadens näringsliv var under 1500-talet beroende av handel med Nya Lödöse, Dal (som ligger på andra sidan Vänern), Värmland samt Bergslagen. Stadens borgare ägde skutor eller andelar i skutor, medan de mindre förmögna tog hyra på båtarna. Merkantilismen innebar en nedgång för staden men Magnus Gabriel de la Gardies anläggande av Nya staden på andra sidan älven 1670, och därmed åtföljande stödåtgärder, orsakade en uppgång i handelslivet.

Arkeologiskt har staden varit en vit fläck före 1979. På hösten det året började stadens tidiga historia undersökas inom projektet Medeltidsstaden. Ungefär samtidigt grävdes vissa schakt genom Gamla staden, där det framkom kulturlager av varierande tjocklek. Detta är bakgrunden.

Den första mera omfattande undersökningen utfördes 6. 3-25. 5 1980, med anledning av att Stadshotellet byggdes

till. Arbetena bekostades av Lidköpings kommun och skedde i regi av Skaraborgs länsmuseum. Tre långa smala schakt längs hotellets väggar kom att undersökas. Kulturlagren som framkom var upp till 1. 50 m tjocka. Eftersom allt vi visste var, att här fanns kulturlager, handgrävdes schakten ända från toppen.

Överst påträffades ett brandlager innehållande tämligen recent material. Härunder följde ett humuslager, som innehöll B-II keramik, kritpipor m. m. I detta lager framkom inga anläggningar. I lagret därunder, brandlager II, frilades 6 ev. 7 anläggningar. De var rester efter 5 byggnader, en broläggning och en brunn.

Under detta brandlager följde ett sandlager. Därunder kom ett tämligen tjockt lager av kompakt sandblandad humus med träflis. I detta lager framkom stockar samt käppar, nedslagna i den sterila sanden.

Tolkningen av det framkomna var beroende av tre faktorer:

1. Arkeologiska iakttagelser.
2. Dendrokronologiska dateringar.
3. Geologisk expertis (och i viss mån pollenanalys).

Arkeologiskt bestämdes det övre brandlagret till 1849. Det äldre brandlagret var svårare att tidsbestämma enbart med arkeologins hjälp. Det verkade dock troligt att det härrörde från branden 1553. B-II keramiken i lagren under anläggningarna var av en typ som mycket väl kan härröra från 1400-talet. Över brand II var keramiken av 1600- och 1700-talstyp. Sandlagret tolkades som påfört. Stockarna och de nedslagna käpparna i botten av utgrävningen tolkades i detta skede som

fundament till den bebyggelse som framkommit i brandlager II.

Dendrokronologiska dateringar ledde till en omvärdering av det framkomna. Det blev tydligt att de två lagren innehållande trä inte hade något med varann att göra utan att de tillhörde två separata faser.

Det var i det här läget vi tillkallade Curt Fredén, geolog från SGU. Han identifierade sandlagret såsom ett svämsandslager och kunde också säga att lagret därunder var avsatt i vatten eller alldeles i strandbrynet. Han berättade också att Vänerns vattenstånd inte ändrats nämnvärt sedan 1500-talet. Med hjälp av de fakta hjälpvetenskaperna givit oss blev det lättare att skapa sig en bild av utvecklingen på platsen.

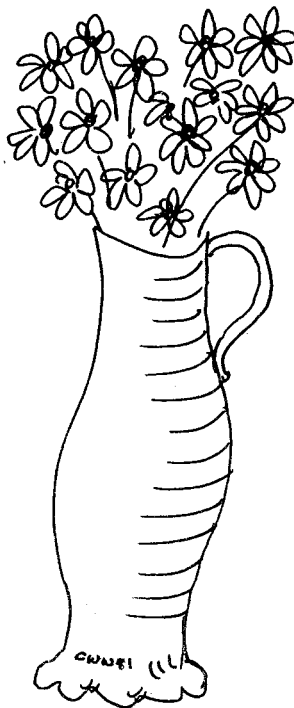
Cirka 1470, kanske redan så tidigt som 1430-talet, påbörjas en medveten utfyllnadsprocess för att utöka landområdet nere vid Lidan. Stockar ankras fast i älvbotten med käppar och träflis samt annat avfall dumpas i älven. Syftet med stockarna var att de skulle hindra avfallet från att spolas iväg av Lidan. När området blivit fast mark drabbades staden av en väldig översvämning. När den drog sig tillbaka, lämnade den efter sig ett tjockt sandlager. Tämmligen omgående efter översvämningen bebyggdes området. Trä i dessa anläggningar har daterats till 1502. Eftersom inga lager avsatts på svämsanden, innan bebyggelsen skedde, bör översvämningen ha skett under 1400-talets sista år eller i början av 1500-talet. Bebyggelsen här fick stå i ungefär 50 år innan allt ödelades vid branden 1553. Efter denna händelserika period är det, åtminstone arkeologiskt sett, lugnare. Ett tjockt humuslager, utan byggnadslämningar, avsätts. Nästa byggnadsfas är den som

ödeläggs 1849.

Eftersom detta var den första arkeologiska undersökningen i staden beslutade vi också att låta utföra pollenanalys på prover från de olika lagren. Resultatet måste sägas vara en besvikelse och samtidigt en bekräftelse av vad som sades i Sigtuna. Pollen av säd och olika gräs fanns i lagren, vilket inte var förvånande. För funktionsbestämning av en av de framkomna byggnaderna blev resultatet däremot utmärkt.

Maria Petersson

ETT POLLENANALYTISKT RESULTAT

DEN EKSPANSIVE ARKEOLOGIEN

Refleksjoner over begrepet "nyere tidens arkeologi"

"Historia är en hantering som har en egenskap gemensam med tvättmedelsindustrin: inom båda är det vanligt att rena nymodigheter prånglas ut som om de vore verkliga innovationer"

Pierre Vilar 1978

I.

Det arkeologiske engasjement i utforskningen av fysiske levninger fra nyere tid (16-17-1800-tallet) er en ung foreteelse på våre breddegrader. De teoretiske metodiske og antikvariske problem forbundet med denne aktiviteten er følgende heller ikke særlig inngående drøftet. Det er derfor bra at Göteborgsredaksjonen med utgangspunkt i visse universitets og museumsanknyttede prosjekt har satt fokus på dette tema, og gjennom innleggene indirekte og direkte peker på nødvendigheten av en systematisk teoretisk og metodisk behandling av emnet.

Arkeologi i etterreformatorisk tid er ellers ingen helt ny oppfinnelse: I England og USA har den i ulike varianter et stykke tid vært drevet som et etablert forskningsemne. Under hvilke omstendigheter er så denne spesielle variant av arkeologien fremkommet?

I England har arkeologer i lengre tid engasjert seg i utforskningen av historiske perioder som tradisjonelt har tilhørt historikernes tradisjonelle arbeidsområder: Motivasjonen for å bedrive den spesielle engelske varianten

av "nyere tidens arkeologi", nemlig "industrial archaeology", skal angivelig være at utforskningen av den tidlige fase av industrialismens framvekst savner skriftlige kilder som på et tilfredstillende sett kunne redgjøre for det teknologiske nivået og de ingeniørmessige forutsetningene for etableringen av en industriell massefabrikasjon. Ut fra dette aspekt har en arkeologisk utforskning av den tidligindustrielle perioden et preg av nødvendighet og hensiktsmessighet over seg, ikke så mye fordi vi blir delaktiggjort i alderdomlige og kuriøse maskiner o.l., men fordi kunnskapen om 16-1700-tallets teknologiske utviklingsnivå er en fundamental kunnskapsfaktor i en historisk analyse av det industrielle gjennombrudds forutsetninger.

I USA har man i hele dette århundrede bedrevet hva man har kalt "Historical Archaeology" eller "Historic Sites Archaeology", en gren av arkeologien som ble organisert og akseptert som et vitenskapelig forskningsfelt omkring 1950 (Schuyler 1978¹s1). En fremtredende representant for disiplinen definerer sitt arbeidsfelt slik: "Historic Sites Archaeology may be defined as archaeology carried out in sites which contain material evidence of non-Indian culture or concerning which there is contemporary non-Indian documentary record" (Fontana 1978 s 23).

Straks reiser det seg et fundamentalt spørsmål: Hva kan en arkeologisk undersøkelse av et felt (en by et fort etc) som allerede er "fullt ut" skriftlig dokumentert bidra med i en historisk analyse? Spørsmålet er etter min mening helt sentralt når man skal bedømme innhol-

det og betydningen av emnet "nyere tidens arkeologi". Hvordan svarer representanter for emnet i USA? En interessant kritisk holdning til "standardsvaret" på dette spørsmålet gir R. Schuyler uttrykk for: "Historic Sites Archaeology can correct documentary error, fill inn lacunae in the record, certainly, but can it make a major contribution to our understanding of the past? ... How much does a culture record about its basic economic, political, social and ecological structure when frequently the individuals that compose the society in question are only superficially aware of or at least take for granted such patterns and processes" (Schuyler 1978² s 29). Schuyler mener imidlertid ikke, som mange andre talsmenn for "nyere tidens arkeologi" (heretter forkortet til NTA) gjør, nemlig at hovedproblemet er hvor nye informasjon som er utelatt eller bare indirekte reflekteres i det skriftlige kildematerialet, men at det er "our habit of thinking of material objects and archival data as separate entities" (Schuyler 1978² s 29). Kort sagt mener han at NTA bør integreres med sosial antropologi fordi dette er et emne som bestreber seg på en holistisk beskrivelse av samfunnsutviklingen og i siste instans søker etter generelle mønstre, lover og prosesser for kulturell adferd. NTA har i dette perspektivet ikke bare betydning som testinstans for metoder og tilnæringsmåter anvendt i konvensjonell arkeologi men mer ved at den "can make a major contribution to modern anthropology by studying the process of european expansion, exploration and colonisation as well as those of culture contact and imperialism (Schuyler 1978² s 30). Schuyler mener dog at dette er en helt unik situasjon for USA med tanke på landets post-columbianske historie.

Schuylers artikkel er klargjørende: Den poengterer på hvilke felt NTA kan

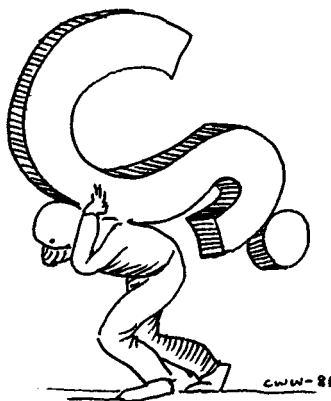
yte et bidrag til den allmene historieforskningen, nemlig i form av 1) en kontrollinstans for hevdvunne arkeologiske forskningstrategier og -metoder (se f. eks. Deetz og Dethlefsons "Death's Head, Cherubs, Urns and Willow" i *Antiquity* 31, no. 4), 2) som et korrektiv av og komplettering til det skriftlige kildematerialet. Det er m. a. o. i overveiende grad på det rent metodiske planet at NTA umiddelbart kan ta del i historieforskningen, og det er i alle fall disse metodiske moment som har vært - og fremdeles blir anvendt med størst gjennomslagskraft som emnets legitimeringsgrunner (se f. eks. diverse artikler i dette nummer av META).

Det fundamentale spørsmål blir da: Er dette en tilstrekkelig basis for å bedrive en NTA? Jeg skulle formode at de fleste vil svare benektende, og Schuyler poengterer da også klart i artikklen at den historiske arkeologiens fremste oppgave hverken skal eller bør være i form av et kontrollerende eller kompletterende appendix til historieforskningen. NTA skal selvstendig kunne komme med bidrag til utforskningen av samfunns- og historieutviklingen. Han fremhever ikke bare dette som det sentrale poenget, han angir også innom hvilke områder av det historiske feltet NTA med fremgang skulle hevde seg i USA, nemlig i studiet av den europeiske ekspansjonen etc. (At Schuyler betrakter dette som en spesiell antropologisk forskningsoppgave er mer et spørsmål om en definitiv bestemmning av antropologens vs. historikerens forskningsfelt, og vedrører som sådan ikke sakens kjerne, nemlig: hvor ligger og i hva består betydningen av og forskningsoppgavene for emnet NTA). Fremfor å være et komplement til forhistorisk arkeologi og historieforskningen hevder altså Schuyler betydningen av å styrke den historiske arkeologiens selvstendighet og evne til å utvikle egne forskningsoppgaver og formulere egne

teorier. Men samtidig som dette uten tvil er det eneste mer seriøse og tungtveieende argument for å kunne danne en NTA med en egen forskningsprofil, er det også - i alle fall slik jeg ser det - emnets største teoretiske (og for den saks skyld metodiske) problem: For det knytter ikke bare an til spørsmålet om det overhodet er mulig i en periode med et overmåte rikt skriftlig kildematerial og en rekke hevdvunne (og vedtatte) historiske rekonstruksjoner, å skille det arkeologiske analysearbeidet på overordnet nivå fra det øvrige historiske analysearbeidet, det knytter heller ikke kun an til spørsmålet om hvilken kunnskap man spesielt som arkeolog kan produsere, med utgangspunkt i de fysiske levningene, det innebærer også, og først og fremst, en stillingstagen til hva man vil ha svar på.

I realiteten krever en kvalifisert stillingstagen til betydningen av NTA som eget forskningsfelt for det første å formulere hva som bør stå i sentrum for en analyse av nyere tidens historie, for det andre at man tar standpunkt til det arkeologiske kildematerialets egenskaper som formidler av historisk kunnskap. Først etter en systematisk bearbeidning av disse spørsmål, opparbeides ett grunnlag for å kunne ta stilling til det siste, men langt det viktigste spørsmålet: Hva kan arkeologien med sitt spesifikke kildematerial og metoder bidra med som det skriftlige kildematerialet ikke kan anvendes til når utforskningen av samfunnsutviklingen på 16-17- og 1800-tallet står i sentrum for interessen? På denne måten forskyves tyngdepunktet i spørsmålet om NTA's forskningsrelevans over fra å være et enkelt spørsmål om metodeutvikling og kildekomplettering på den ene siden og/eller historieforskning på den annen, til å bli et spørsmål om den av arkeologer utførte historieforsknings innhold og vesen.

Med all mulig forståelse for betydningen av NTA's muligheter som metode-evaluerende middel og kildekompletterende/-kontrollerende instans (hvor sikkert store innsatser kan gjøres), forblir det sentrale spørsmålet, slik jeg ser det: Hva vil vi egentlig ha kunnskap om, og dernest, hvordan kan vi som arkeologer studere og analysere dette feltet, denne del av den historiske virkeligheten, med et resultat som tilfører den allmene historieforskning ikke bare noe nytt, men noe nytt som griper inn i

analysen av de fundamentale mekanismer som driver det historiske kontinuum frem i bestemte bevegelser og retninger.

II.

Det finns en annen måte å anskue dette problemet på, en måte som utgår fra en oppfatning av at arkeologisk forskning er noe unikt i forholdet til den "skrifthistoriske" forskningen, at arkeologen med sitt material og sine metoder så og si har nøkkelen til en "annen" historisk virkelighet, en partikulær arkeologisk virkelighet som ikke er underordnet, men sidestilt med den virkelighet historikerne beskriver.

Med et slikt utgangspunkt er det enkelt - og meget nødvendig - å hevde arkeologiens egenart og selvstendighet overfor historien: Arkeologien har sin selvfølgerlige berettigelse overalt og til alle tider der det gjelder å avsløre denne esoteriske virkelighet: Det fremstår følgerlig som en ukomplisert og udiskutablet selvfølgerlighet at også det etterreformatoriske historien er et forskningsfelt hvor arkeologien ikke bar kan arbeide, men må arbeide.

En slik måte å anskue problemet på finns mer eller mindre klart formulert i Arne B Johansens innlegg i dette nummer av META. Jeg vil i det følgende oppholde meg ved noen av de betraktninger som der legges fram (av det som spesifikt er knyttet til emnet NTA), fordi jeg både i grunnen, og ofte i sak, er fundamentalt uenig i hans betraktelsessett. Det vil være å håpe at denne konstruktive uenighet kan bidra ikke bare til en ytterligere belysning av emnet NTA, men kan ha en generell interesse for diskusjonen om forholdet mellom arkeologi og historie.

Det gjelder innledningsvis ABJ's beskrivelse av forholdet mellom arkeologi og historie, der ABJ konstaterer at arkeologiens relasjon til historien kan beskrives i defensive termer, og bestyrker dette ved å henvise til det faktum at det er historikere som i de senere år har skrevet den yngre jernalderens historie. Bakgrunnen for dette skulle iflg ABJ være at det mellom arkeologer og historikere skulle herske en "taus enighet om at skriftlige kilder har en høyere informasjonsverdi". Det fysiske kildematerialets informasjonsverdi (datapotensiale) mener vel hverken ABJ eller jeg er et emne som kan diskuteres frikoblet fra den problematikk som kildematerialet skal anvendes som grunnlag for å undersøke. Det mener heller ikke historikerne. Vi kan følgerlig ikke gjøre noen objektiv og entydig bedømmning

av de fysiske levningenes status som datapotensiale i forhold til det skriftlige kildematerialet, skjönt man vel kan komme overens om at de fysiske levningene er mindre egnet til å belyse visse, og ikke helt uvesentlige immaterielle strukturer og relasjoner av personlig, sosial, politisk, økonomisk og ideologisk art, og mer egnet til å belyse de historiske forhold som av ulike grunner har antatt en materiell form.

Men egentlig mener jeg ABJ har feil når han drar frem spørsmålet om de fysiske levningenes informasjonsverdi kontra de skriftlige når det gjelder å beskrive det aktuelle forholdet mellom arkeologisk og historisk forskning. Forholdet er snarer forbundet med spørsmålet om hvordan man som arkeolog resp. historiker mener det er riktig - og viktig - å beskrive samfunnsutviklingen under yngre jernalder: Arkeologen og historikeren har åpenbart forskjellig syn på hva de kan skrive om vikingtidens samfunn, og viktigere, hvordan samfunnsutviklingen hør og analytisk sett må beskrives (og ikke minst forklares) for at man overhodet skal kunne få en konsistenst oppfatning av periodens egenart. Og dette er ingenting som henger sammen med ulike oppfatninger om kildematerialets informasjonsverdi; i virkeligheten henger det sammen med et langt mer alvorlig forhold, nemlig måten å anvende dette kildematerialet på. Mens arkeologen fortsatt er fiksert til sine fysiske levninger hvor anvendelsen av dette i de historiske rekonstruksjonsforsøk sterkt begrenses av frykten for å bevege seg ut på hypotesenes overdrev (et fundamentalt ledd i forskningsprosessen som en fremstående arkeolog har karakteriserat som "fantasering"!), gjelder dette ikke (lenger) i den grad for historikerne: Dette forbløffende forhold kan f. eks. illustreres med et eksempel hentet fra en fremtredende

historikers (Aksel E Christensen) anmeldelse av en fremtredende arkeologs (Olaf Olsen) behandling av et av Danmarks oftest omtalte fysiske levninger, nemlig ringborgen Fyrkat. Olsen hevder: "Ret beset ejer vi kun en brøkdel af den historiske viden, der er nødvendig for en forsvarlig teoridannelse omkring spørgsmaalet om borgenes formaal og benyttelse". Hvortil Aksel E Christensen svarer: "... disse fornemme monumenter har en ganske annen funksjon ved siden af at tjene som arkeologiens illustration til historisk viden. De er ved deres blotte eksistens . . en så viktig ny kilde, at de revolutionerer vor oppfattelse af vikingetiden, naar historikerne af-aesker dem svar paa sine spørgsmaal" (Begge sitat etter A. E. Christensens anmeldelse av Olsen, Schmidt og Roesdahls Fyrkat-publikasjon i DHT bd 79, haeft 1, 1979, s 109). Hvem som i disse sitat klart demonstrerer den mest defensive holdningen er ikke vanskelig å finne ut, og Christensens oppfatning av hvor begrenset arkeologene selv anvender sitt kildematerial i en syntetiserende historiefremstilling er ikke unik blandt historikere.

Det er altså ikke til å undres over at det er historikere og ikke arkeologer som skriver de store sammenfatningsverkene om vikingtidens historie, når man vel tar i betraktning arkeologenes defensive holdning til sitt eget kildematerial (O. Olsens holdning er heller ikke unik blandt arkeologer). En første forutsetning for å kunne endre på dette forhold - som ABJ med rette er utilfreds med - er følgende å utrede problemet: Hva vil jeg ha kunnskap om, og hvordan vil jeg at denne kunnskapen skal se ut (deskriptiv, analytisk, syntetisk etc)?

Dermed er vi over på neste sentrale emne, nemlig på hvilken måte kan arkeologen yte et selvstendig bidra til utforskningen av den etterreformatoriske his-

torien? Eller forholder det seg muligvis slik at han slett ikke kan det, i alle fall ikke på annen måte enn i form av å produsere detaljkunnskap og banaliteter? Dette er spørsmål som er nøye kjedet sammen med oppfatningen om hvilken del av den historiske virkeligheten vi mener det er viktig å beskrive å forklare. ABJ har en egen original variant på hva som bør stå i sentrum for arkeologiens forskningsinteresse "... arkeologi (er) et studium av menneskets livsstrategier". Hva begrepet "livsstrategi" står for presiseres på følgende vis: "... i hvilken grad og på hvilken måte arbeider mennesket som individ og i grupper for å overleve?" Selv om det fortsatt er ytterst uklart hva en forskning med emnet "livsstrategier" i realiteten skulle konsentrere seg om å studere, og hvilken historisk realitet det dekker over, fremgår det i alle fall at studiet skulle ha en beskrivende karakter. Disse deskriptive forhold omkring "livsstrategiene" oppfattes av ABJ som vesentlige forskningsobjekt i alle perioder av historien (og forhistorien), og følgelig er det disse forhold som naturlig nok arkeologen skal belyse gjennom sitt spesifikke material også i den etterreformatoriske perioden.

Hans standpunkt er ikke uproblematisk: For det første, hva er det som gjør studiet av "livsstrategier" til et spesielt lempet objekt for arkeologisk forskning? For det andre, hva er det som berettiger og påkaller en spesiell arkeologisk innsats for å belyse dette emnet i 17-1800-tallets historie? For det tredje, hvilken betydning skulle det forhold ha at arkeologen gjennom å påvise parasitter og rotter i avfallsbinger og avløpssystem, beskrive fundamenteringsteknikker og statikk muligvis kan berette om visse detaljer i menneskenes levevilkår på grensen til moderne tid, når det i begrepet "livsstrategi" ikke er formet noen oppfatning om hva kunnskapen om

disse detaljer representerer i en større historisk kontekst? (hvilket gjør det uforståelig hvorfor nettopp "livsstrategi" og ikke noen annen "strategi", eller et hvilket som helst annet aspekt av en for-tidig virkelighet er valgt som arkeolo-giens overordnede forskningsfelt). ABJ har ofte og med tyngde talt om betydningen av å formulere hypoteser og teorier utifra hvilke de arkeologiske data selektivt innhentes. Det gjør han også i dette innlegget, og det er et vik-tig poeng. Men det alene er ikke til-strekkelig for å kunne oppnå det som han også ser som en vesentlig oppgave, nemlig å "bryte ned de grenser som nå beskytter og kamuflerer de positivistiske holdninger og arbeidsmåter". Det er etterhvert (heldigvis) temmelig trivielt å påpeke forskningsprosessens subjektive moment og betydningen av å la data-innsamlingen styres av en hypotese. Skrittet videre - og jeg venter med spenning på når ABJ tar det - blir å red-gjøre for det grunnlag på hvilke visse hypoteser bestemmes som interessante og derfor et studium verdt (hvorfor stu-dere "livsstrategier" - uten å henvise til det banale faktum at mennesker trenger mat, klær etc for å overleve, og at de for å klare dette på forskjellig vis opprettholder et stoffskifte med naturen). Og en viktig ting til: Hvordan integrere det subjektive momentet som et organisk ledd i forskningsprosessen?

Inntil videre demonstrerer i grunnen ABJ sin positivistiske holdning (i ordets videste forstand) ved å hevde at selv-følgelig er det viktig at arkeologien også apliseres på studiet av den moderne historien, fordi da får vi greie på så mye nytt som det skriftlige kildemate-riet ikke kan gi oss svar på, uten å evaluere verdien av denne kunnskaps-innhentningen ut fra formulerte pre-misser om hvorfor det er viktig å inn-hente kunnskap om disse, men ikke andre ting. I realiteten kan jeg ikke se

at ABJ på noen måte skiller seg fra de som vil hevde at den NTA har som ho-vedoppgave å komplettere de skriftlige kildene med viten som vi ikke kan gene-rere ut fra disse, ved å føye mer eller mindre betydningsfulle detaljer om men-neskets livsstrategier til historikernes rekonstruksjon av periodens samfunns-utvikling.

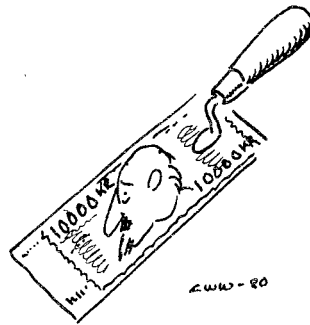
Denne uenighet kan meget vel komme fra at ABJ og jeg ikke er enig i at studiet av "livsstrategier" utgjør noe betydningsfullt historisk forskningsobjekt, i alle fall ikke slik han hastig har presisert det. Det er mulig han kan overbevise meg om det motsatte, men da gjenstår enny anstøtssten: Hvordan vil ABJ hevde at dette er et studium som ikke like godt og kanskje bedre og mere nyansert kan studeres ved hjelp av det skriftlige kil-dematerialet. For at arkeologien skal ha noen berettiget plass - en funksjon å opp-fylle i denne sammenheng - forutsetter det at man gjør seg klart hvordan det fysiske kildematerialet og de arkeolo-giske metodene kan yte vesentlige ana-lytiske bidrag til forståelsen av hvilke faktorer som driver den historiske ut-viklingen i bestemte retninger og be-stemmer den historiske konjunktorens egenart, og dermed determinerer ram-mene for individets og samfunnets "livs-strategier".

Jeg er langt fra sikker på at så er til-felle, men det er jeg ikke fordi jeg nærer mistillit til det arkeologiske kil-dematerialets evne til å være latent bærer av informasjon om disse forhold-ene, men fordi jeg er av den ganske be-stemte oppfatning av at det skriftlige kildematerialet som faktisk står til råd-dighet - og som vi derfor må og skal anvendes oss av - har bedre forutsetninger for å studere primärfaktorenes betydning i perioden (forholdet mellom jordeiere og leilendinger, handelskapitalens akku-mulasjon, omfordelingen av jordbrukets

merprodukt, endringer i bondesamfunnets sosiale og økonomiske relasjoner etc) enn det arkeologiske materialet har. Og det er etter min mening en ikke ringe forskjell. Parasitter, fundamenteringsteknikk og andre særlige forhold som arkeologen besitter visse kvalifikasjoner for å bringe frem i dagen er utvilsomt et interessant material for dem som mener at forståelsen for en epokes historiske dynamikk er avhengig av et totalbillede av virkeligheten: Anlleskolens krav om "totalhistorie" er "in" for tiden, og det passer vel arkeologen godt, fordi det er ensbetydende med at man med god samvittighet og med følelsen av å yte en særlig pionerinnsett - en virkelig arkeologisk innovasjon - kan ekspandere inn i perioder som den før aldri eller i perifer grad har beskjefteget seg med. Den enkleste måte å utvide det arkeologiske forskningsfeltet på er selvfølgelig å flytte virksomheten over i en ny kronologisk ramme, til nytt material og i delvis nye romslige relasjoner.

Jeg skulle heller ville pledere for at før vi begir oss ut på den slags ekspedisjoner i tiden, istedfor opparbeider nye problemområder, formulerer nye teorier og hypoteser, utvikler nye metoder og bearbeider gammelt og nytt material i samsvar med de teoretiske forutsetningene og de romslige og kronologiske rammer som allerede er etablert for den skandinaviske arkeologien. Etter min mening må universitetsinstitusjonens primære oppgave være å øke kvaliteten på den forskning som allerede er i gang (og der gjenstår i sannhet et stort arbeide) fremfor å opparbeide forskningsområder i perioder hvor det er mer enn tvilsomt om den arkeologiske innsatsen generelt har mer enn en perifer mulighet til å produsere annet enn marginalkunnskap. I motsetning til ABJ ser jeg det altså ikke som noen primær universitetsopp-

gave å "arbeide frem en en forståelse for at dette (dvs NTA) er en oppgave for arkeologien". Men jeg vil gjerne være med på å diskutere hvordan - og hva det vil så - å øke den arkeologiske kunnskapsproduksjonen kvalitativt, for det bør absolutt være en primær universitetsoppgave. Det er der i første omgang ressursene bør settes inn.

Det kan synes merkelig at jeg som middelalderarkeolog argumenterer mot en NTA, for middelalderakrologi er vel også en art historisk arkeologi, og så må vel de samme argumenter gjelde?

Så er imidlertid ikke tilfelle. Som ovenfor antydnet har jeg sagt at det arkeologiske kildematerialets informasjonsverdi er relativt i forhold til den periode og den problematikk som er under behandling (hvordan f. eks. skrive en mentalitetenes historie for y, j, a, ved hjelp av arkeologisk materiale?). Kildesituasjonen er imidlertid vesentlig anderledes for store deler av middelalderen enn for nyere tid. Rekonstruksjonen av samfunnsutviklingen under tidlig- og tildels höymiddelalderen må derfor i höy grad baseres på et arkeologisk materiale (hva også historikerne er innforstått med). Men selvfølgelig både kan og må vi ta i betraktning informasjonen fra det övrige skriftlige kildematerialet. Det arkeologiske kildematerialet for eldre deler

av middelalderen anvendes derfor i høy grad til å belyse sider av samfunnsutviklingen som for nyere tid alene kan belyses ved hjelp av et rent skriftlig kildemateriale. Men det skal heller ikke legges skjul på at en av grunnene til at vi kan gjøre det, er at det nesten alltid finns en skriftlig kilde som vi kan utnytte, og dessuten alltid en vel opparbeidet historisk forskningsdebatt å knytte behandlingen til. Å formulere selvstendige teorier og hypoteser om samfunnet alene basert på et arkeologisk material skulle være både en praktisk umulighet og noe som absolutt ikke oppfylte noen bestemt hensikt innenfor middelalderarkeologien, alene av den grunn at nesten alle problemområder som vi arbeider med, er generert ut fra en allmenhistorisk forskningdebatt med lange tradisjoner: Når ABJ derfor hevder at arkeologen selv bør formulere sine selvstendige hypoteser og teorier, og deretter supplere med historisk viten, er det en situasjon som hverken er teoretisk ønskelig eller praktisk mulig: hvor er logikken i et standpunkt som implisitt hevder av vi vil kunne øke vår historiske viten ved å utelate vesentlige deler av vårt data-potensiale (nemlig det skriftlige kildematerialet)? Og hvordan vil man i praksis fri seg fra den på skriftlige kilder baserte historiekunnskap i en periode hvor det skriftlige kildematerialet er tifold ganger større og den historiske forskningsdebatten er spekket med et nyansert og utbygd nett av hypoteser, teorier og rekonstruksjoner?

ABJ's betraktninger over dette siste emne kan muligvis forklares med hans formodede oppfatning av at arkeologien befatter seg med sider av den menneskelige tilværelse som historieforskningen er avskåret fra å studere, og at det er dette som ytterst sett berettiger arkeologens engasjement i perioder hvor det

finns et kvantitativt og kvalitativt godt kildematerial. Hva vet jeg. Det er nå også uinteressant.

Hva jeg derimot avslutningsvis vil betone som særdeles interessant, er at uansett om vi er arkeologer, historikere, etnologer etc, så finner vi vårt potensielle forskningsobjekt innenfor hva man passende vagt har formulert som "det historiske feltet". Alt etter våre metodisk utgangspunkt og kildetilganger bidrar vi på forskjellige måter til å erobre biter av dette historiske felt - vi avslører deler av den historiske virkeligheten. For å kunne gripe denne virkelighet i noen av dens aspekter innfører vi saklige og kronologiske rammer som forvandler deler av denne virkelighet til historiske "fenomen" og i forskerens hode til intensjonale forskningsobjekt. Disse objekt kan være mer eller mindre lempet for analyse med utgangspunkt i et bestemt kildematerial, en bestemt metodikk etc. Sett i ett stort perspektiv kan vi hevde at visse gripbare historiske fenomen egner seg til behandling ut fra visse kildekategorier og metoder, men i mindre grad ut fra andre. Når det gjelder behandlingen av nyere tidens historie er det et forskningsfelt innom hvilket den historiske samfunnsutviklingens dynamiske faktorer er mer egnet til å analyseres ut fra et skriftlig enn et arkeologisk kildematerial. Men dermed har jeg ikke sagt at det skriftlige kildematerialet er fullkomment eller besitter andre og høyere kvaliteter enn det arkeologiske, bare at det i denne sammenheng er mer adekvat, dvs at det kan gi mer informasjon og mer nyanserte antydninger til svar på de spørsmål vi reiser. Som "historiker" i ordets videste forstand føler jeg meg ikke bundet til noe annet enn å følge det arbeidsett som min problematikk forutsetter, og jeg føler meg bestemt ikke bundet til hverken å anvende eller å forsvare bruken av et arkeo-

logisk kildemateriale i enhver sammenheng. Jeg vil gjerne, som ABJ, at arkeologien skal være ekspansiv, men jeg vil at den skal være det på de rette områder. Noe annet vil være spill av ressurser. I dette er jeg sikker på at ABJ vil kunne samstemme.

Axel Christophersen

LITTERATURHENVISNINGER:

Christensen, A. E. 1979: Anmeldelse av Olsen, Schmidt og Roesdahls Fyrkatpublikasjon i DHT bd 79, hæfte 1.

Deetz og Dethlefsen: Death's Head, Cherubs, Urns and Willow. *Antiquity* 31, no. 4.

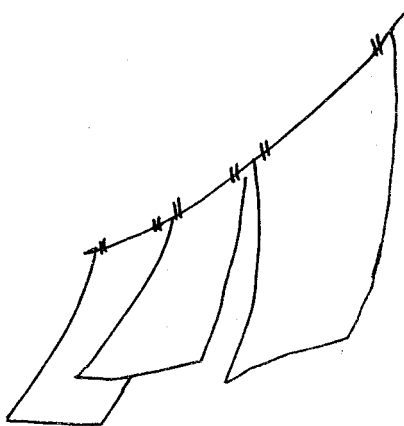
Fontana, B. L. 1978: On the meaning of Historic Sites Archaeology. *Historical Archaeology: A guide to Substantive and Theoretical Contribution*. Ed. by R. Schuyler. New York.

Johansen, A. B. 1974: Forholdet mellom teori og data. *Arkeologiske skrifter historisk museum, Universitetet i Bergen* no. 1. Bergen.

Schuyler, R. L. 1978¹: Introduction to Historical Archaeology. *A Guide to Substantive and Theoretical Contributions*. Ed. by R. Schuyler. New York.

Schuyler, R. L. 1978²: Historical and Historic Sites Archaeology and Anthropology: Basic Definition and Relationship. *A guide to Historical Archaeology*. New York.

Vilar, P. 1978: Marxistisk historia, en vetenskap under uppbyggnad. I. Att skriva historia. Stockholm.

DET ÄR SKILLNAD
PÅ VITT OCH VITT!

VÄSTSVENSKA MEDELTIDSBORGAR SOM ARKEOLOGISKT STUDIEOBJEKT

Folket i den västsvenska "medeltidsgrupp" som de senaste åren sammanträffat någon kväll per månad, sysslar till vardags mest med stadsgrävningar, och givetvis har dessa vardagsbekymmer upptagit ett betydande utrymme i våra kvällsträffar. Men med en viss envishet har vi återkommit till de medeltida borgarna i Västsverige. Det har refererats publicerat eller rapporterat material om anläggningarna och deras fynd. Och vi har gjort vårliga utflykter till en del av dessa borglämningar i Bohuslän, Halland, Västergötland. Det har blivit lite av hobby, förvisso seriös, ett studium på lagom distans utan stora prententioner, men säkert en mycket nyttig sysselsättning som efter hand avsatt en del viktigare frågeställningar.

Åtminstone de tre senaste åren har vi då och då närmat oss något som vi kallat sammanfattning, och med de sammanställningar vi gjort kunde vi kanske vara på väg mot en informell och oprentiös motsvarighet till stadsinventeringarna i projektet Medeltidsstaden - på väg mot, för vi har rätt mycket ostuderat kvar.

Det handlar om närmare 50 anläggningar (varav 3/4 i Västergötland), av vilka nästan hälften inte alls berörts av arkeologiska undersökningar och många i övrigt undersökts högst partiellt. Här har inte medräknats de misstänkta men inte påvisbara borgplatserna. För de undersökta anläggningarna ligger givetvis också, som alltid, publicering och rapportering på skiftande nivå. Undersökningarna omspannar lång tid, från 1870-talet till nu; och här finns en rad av lysande, utförligt publicerade bedrifter, t. ex. W. Bergs utgrävningar av Ragnhildsholmen, Schnittger-Ryds av Aranäs. Det är totalt sett ing-

et magert material - länge ägnades nog borgarna väl så mycket intresse som städerna i nuvarande Västsverige. Särskilt gällde det de bohuslänska, väl penetrerade av W. Berg med flera. För de västgötska är visserligen monografierna få men en hel del studier av deras anläggningsformer finns och har översiktligt sammanfattats av B. Berthelson; deras daterings- och funktionsproblem har källkritiskt nagelfarits av B. Fritz i den mån de hört samman med den medeltida förvaltningshistorien.

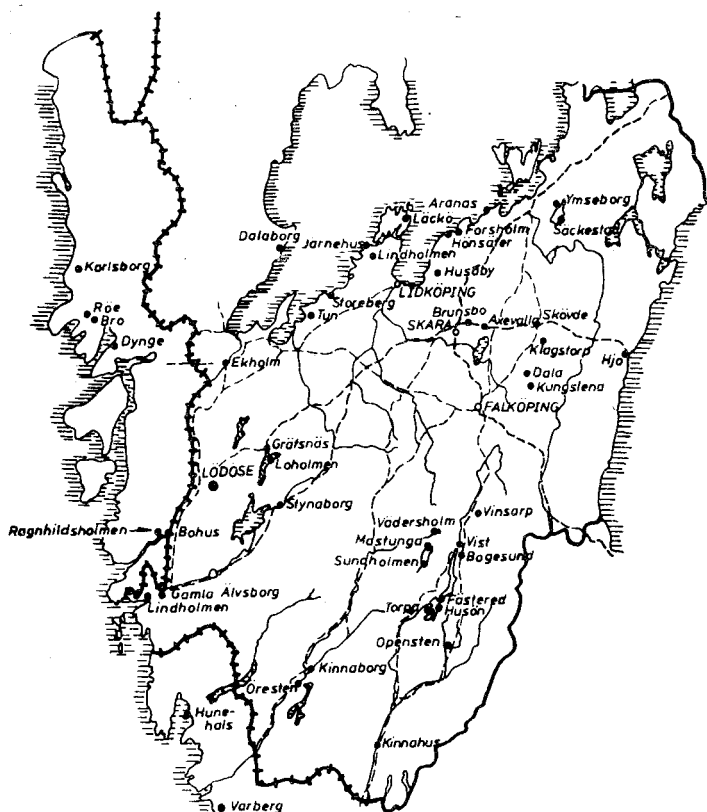
I vårt senaste sammanfattningsförsök har borgarnas på skriftkällor grundade dateringar ställts mot eventuellt kända funktioner och mot mer eller mindre iakttagbara anläggningstyper resp. eventuellt framtaget föremålsbestånd. Försöket har naturligtvis visat svårigheterna med detta stora och skiftande material. Även där källunderlaget är tämligen klart, är dateringarna ibland tveksamma. Och anknytningen till ett mönsterschema för nordisk borgutveckling (som A. Tuulses, jfr nedan) kan verkligen ge svårigheter inför ynkliga rester eller allmänt svårartade avvikelser. Men ändå tycks vissa allmänna trender kunna urskiljas, vågor av borgbildningar, som funktionellt an knyter till ekonomisk-politiska historiska skeenden och i någon mån "stilistiskt" kan kopplas till utvecklingsschemat för anläggningstyperna.

Funktionellt kan det vara praktiskt att räkna med fyra huvudkategorier: riksborgar (inkl. gränsfästen, kungliga residens), förvaltningsborgar (fögderi-, länsborgar), biskopsborgar, stormansborgar (befästa gårdar). Det är naturligt att de båda första kategorierna tidvis sammanfaller, och att långlivade borgar byter funktion. Men ser man till ut-

gångsläget finns i området knappast något annat än kungliga "riksborgar" före mitten av 1200-talet (tvekan för ett bohuslänskt fall, Brobergkastalen) - inga tidiga biskopsborgar. Men flertalet riksborgar bildas i perioden o. 1250 - o. 1375. Med något undantag tycks de tidiga västgötska förvaltningsgårdarna, bogårdarna, varit obefästa - förvaltningsborgarna hör ihop med länens, fögderiernas tillkomst i Västergötland i senare delen av 1200-talet och deras omredigeringar under 1300-talet. I den gruppen finns f. ö. minst sex med (tillfälligt eller definitivt) slutdatum i 1430-talet, förstörda under Engelbrektsresningen. - De få

biskopsborgarna (fr. Läckö, Husaby) är ett förhållandevis sent inslag (1300-resp. 1400-tal).

Bland stormansborgarna kan de bohuslänska Dyngge och Röe ha tillkommit i slutet av 1200-talet, liksom den tidfästa halländska Hunehals. En egenartad grupp utgör den tidiga nordöstliga västgötska "borgkedjan" Aranäs-Ymseborg-Lena från 1200-talets mitt (?) (kanske även Dala och Ettak) - de ligger i det område där avgörandena mellan Sverkerska och Erikska ätterna utkämpades i början av 1200-talet, och de har anknytning till männen närmast kungen, Birger Jarl, Torgils

Knutsson - skall kanske snarare uppfattas som ett slags "riksborgar" och närmaste föregångare till de viktiga riksfästena Gälakvist och Axevall (o. 1275). Huvudparten av stormansborgarna är senare, 1300- och 1400-tal, såsom den stora markanta gruppen kring övre Viskan- och Åtran-regionen - spår av en feodal utveckling i dessa århundraden, men kanske också av helt andra omständigheter.

I fråga om anläggningstyper finns nästan acceptabla (och tidsmässigt välanpassade) exempel från hela schemat från Tuulse: motte-anläggning med träkastell, tidigt 1100-tal: Kongahälla; stenkastaler, slutet av 1100-talet: Lödöse I (?), Broberg (?); ringmursfästen, 1200-tal: Lödöse II (?) och III; romansk kastellborg, omkring 1250: Ragnhildsholmen, Aranäs o. s. v.; gotisk kastellborg med flankeringszon: Öresten (?); enkelhusborg: Torpa. - Flera är, oavsett uppbyggnaden i övrigt, av typen näsborg, en naturligt praktisk lägestyp.

Men huvudparten är åtminstone tills vidare svåra att koppla till det schemat. Några tycks i sitt utarmade tillstånd helt otolkbara; de har gått samma väg som rösen, till nybyggen, stengärdsel, täckdiken.

Är det meningsfullt med ett forsatt forskande i resten (resterna) av dessa anläggningar? När man tänker på de mest utarmade ruïn lämningarna tvekar man kanske, men inte när man ser vilken enorm betydelse en undersökning, en lämning som Ragnhildholmens har som referens för västsvenskt borgvettande (trots att den helt omodernt grävdes på 1800-talet). Visst finns det tillräckligt många stödpunkter för att även de svårast skadade lämningarna skall ge ifrån sig väsentliga upplysningar. Och liksom stadsgrävningarna, men

från andra synvinklar, bör borgglämningarna kunna bidra med ny kunskap om den omvälvande medeltiden - de är inte bara speglingar av en militärteknisk utveckling och av maktpolitiska situationer; de kan öka belysningen på den ekonomiska och sociala utvecklingen (odling, handel, beskattningssystemen, förändrade samhällsgrupperingar), bilden av den medeltida människan i och omkring dessa tillflykter.

En annan fråga är vilken aktualitet borgarkeologi för närvarande kan ha. Urskiljbara borgglämningar ligger ju i regel inte i vägen för markexploatering, på sin höjd för markvård. De ogrävda är som undersökningsobjekt mycket respektgivande: de är fåtaliga och får inte slarvas bort i en utgrävnings nya ödeläggelse, de kräver mycket kunskap, de har i släptåg svåra konserveringspraktiska problem. En stadsgrävning av vanlig exploateringstyp kan i jämförelse te sig tämligen ansvarslett: rädda vad som går när ändå allt skall väck.

Lika fullt är det nog främst arkeologien som kan ge möjliga resterande svar på de många frågor som skriftkällor lämnat kvar och som gör våra "sammanfattningar" så svävande (även om mönster skönjes). Den långa diskussionen under 1920-talet i Göteborgs och Bohus läns Fornminnesförenings Tidsskrift om Bohus medeltida byggnadshistoria säger åtskilligt i den saken - där efter hand G. Fischers arkeologiska undersökningar ledde till en helt annan bild än de som byggt enbart på skriftkällor och komparativa studier. En totalgrävning (à la Eketorp) med riksgropsresurser av en västsvensk borgglämning skulle sannolikt ha mycket att ge idag, särskilt om den kunde kombineras med t. ex. odlingshistoriska (inkl. geologiska, pollenanalytiska, dendrokronologiska) studier i omlandet - Ole Skarins forskning i nedre Göta älv-området vi-

sade lite av borgars och städers aktionsradier. Men arkeologiens resurser är kanske ännu bättre om 50 år. Till dess finns nog åtskilligt att utvinna ur ett antal ännu obearbetade fyndkomplex från västsvenska borggrävningar.

Rune Ekre

Ett litteratururval

A. Tuulse, Borgar i Västerlandet. 1952 (även art. Borg i KLexNM).

H. Stiesdal, Voldsted (i KLexNM).

Bohusborgar behandlas av Wilhelm Berg: Ragnhildholmen, i Bidr. GBF, bd 2, 1883; Augustinerklostret i Kongahälla (inkl. kastellet i: GBFT V:3, 1893; Röe (Karlsborg) i: GBFT VI:4, 1900; Dinge ruin i GBFT IX:1, 1914. Diskussionen om Bohus i GBFT: Brögger 1925, Sarauw 1927, G. Fischer 1928, 1929, 1930.

Västgötaborgar behandlas översiktligt i B. Berthelsson, Västergötlands befästningar och herremansborgar ... (VgFT 1942) och B. Fritz, Hus, land och län. 1-2. 1972, 1973.

B. Schnittger-H. Ryd, Aranaes 1927.

C. af Ugglas, Lödöse. Historia och arkeologi. 1931.

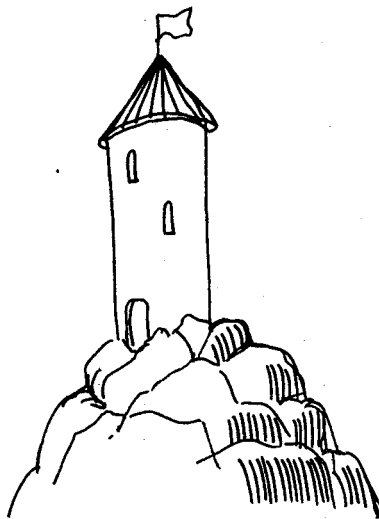
L. E. Bergström, Vädershalm (Från Borås och de sju häradena, 1943).

N. Lagerholm, Öresten (d:o 1956).

B. Söderberg, Dalaborg (Hembygden 1940).

A. Sandklef, Varbergs slott och fästning. Sv. fmpl. 49, 1966.

Övriga Hallandsborgar i: Hallands historia från äldsta tid till freden i Brömsebro. 1954.

FYNDEN FRÅN MEDELTIDSBORGARNA I VÄSTSVRIGE

De studier av borganläggningar i Väst-sverige, som medeltidsgruppen ägnat sig åt under de senaste åren, har under sista året kompletterats med en genomgång och utvärdering av tillgängligt fyndmaterial från vissa av anläggningarna. Förhoppningarna var att med hjälp av fynden kunna precisera anläggningarnas dateringar och att ev. spåra kommunikationer mellan städer och dessa mera perifera anläggningar. Kan t. ex. ett likartat "importmaterial" tyda på gemensamma handelsförbindelser, och på vilka vägar har materialet kommit till de olika platserna? Några av de anläggningar som ansågs tänkbara för en sådan fyndstudie var: Aranaes, Ekholms borg, Husaby, Lödösehus, Ragnhildsholmen, Stynaborg i Västergötland och Dalaborg i Dalsland.

Följande mera preciserade frågeställningar har aktualiserats i anslutning till fyndgenomgångarna. Vad kan orsakerna vara till att fyndmaterialens storlek och sammansättning varierar, mellan olika anläggningar av samma slag, t. ex. Dalaborg och Ekholm, och mellan olika typer av anläggningar, t. ex. borg - stad:

1. Kan skillnader i storlek-befolkningssammansättning och användningstid vara orsaken?
2. Är olikheterna på något vis tidsbundna, så att t. ex. äldre anläggningar har ett mindre eller mindre varierat fyndmaterial än de yngre?
3. Kan samma förhållande som noterats i städerna med en viss fynd- resp. fyndtyps fattigdom i inlandsstäderna i förhållande till kuststäderna också spåras i borgmaterialen?
4. Vad har närheten resp. det ökade avståndet till en tätbebyggelse och när-

het till vägnätet haft för betydelse för fyndmaterialet?

5. Eftersom undersökningarna av de aktuella anläggningarna utförts under en period av nästan 100 år, har också skillnader i grävningsteknik åstadkommit olikheter i fyndmaterialen. Vad har tagits tillvara? Vilka delar av anläggningarna har undersökts? Skulle t. ex. en genomgång av material från vallgravarna ge ett annat och större fyndmaterial än från borgplatåerna?

Dateringsmöjligheterna har i första hand knutits till keramikmaterialet även om andra fyndgrupper också använts. Tyvärr har keramikmaterialet i de flesta fall visat sig vara ett mycket begränsat sådant, även om det finns undantag (t. ex. Ragnhildsholmen).

Vid dateringarna av fynden måste man dock hålla i minnet att:

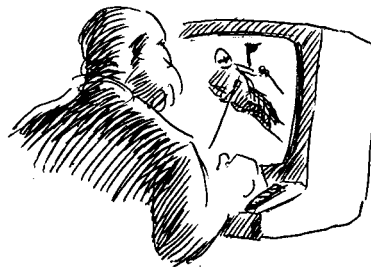
1. Fynden på få ställen är stratigrafiskt dokumenterade. Detta förhindrar givetvis en närmare datering av anläggningarnas utvecklingsskeden.
2. Undersökningar på andra ställen och inom större delar av anläggningarna kan ge andra dateringar än de som för närvarande finns tillgängliga.
3. Transporter och andra förbindelser inom landet främst under äldre tider har kanske inte varit så utvecklade att det specifikt importerade materialet (t. ex. keramiken) nått mera avlägsna platser vid samma tid som t. ex. i hamnstäderna. Med tiden förbättrade kommunikationer kan ha varit av betydelse för fyndsammansättningen.
4. Borgens användningstid (t. ex. 1100-tal eller 1400-tal) kan ha varit av betydelse för fyndsammansättningen.

Vad säger fyndmaterialet om problemet fjärrhandel-närhandel resp. egen produktion?

1. I de ofta mycket begränsade fyndmaterialen utgör nästan enbart keramiken klara importprodukter. I de fall där fyndmaterialen är större, t. ex. Ekholms borg, kan även en viss annan import spåras, t. ex. metallprodukter.
2. Kan en större egenproduktion, t. ex. belagd i smedjeanläggningar, som i Aranaes, noteras på inlandsborgar i förhållande till kustborgar, och är sådana fenomen tidsbundna.
3. Är keramikmaterialet större och mera varierat i kust- än i inlandsborgarna.
4. Vilka möjligheter finns att spåra handelsvägarna? Vilka likheter finns t. ex. i keramikmaterialet från Lödöse och närliggande borgar, eller är materialen för små för några slutsatser?

De ganska begränsade fyndmaterialen ger tyvärr inte så mycket upplysningar som man kunde önska. Skillnader i undersökningsmetoder, undersökningarnas storlek samt skillnader i vilka delar som undersökts, ger material som inte är klart jämförbara med varandra. Betr. dateringarna av de anläggningar vars fyndmaterial hittills studerats kan sägas, att de svarat ganska väl mot tidigare gjorda dateringar. På Aranaes och Kastellegården är dock förhållandena delvis annorlunda, eftersom keramikmaterialen där representerar ett betydligt yngre skede än de i äldre forskning antagna anläggningskedena. Samtliga de osäkerhetsfaktorer som berörts ovan, kan ha varit av betydelse för en sådan bedömning. Nedan presenteras en översikt av de fyndgrupper som över huvud taget förekommer i de material som studerats. En mera specificerad lista över de olika föremålsgrupperna kompletterar översikten.

Kristina Carlsson

	Aranaes	Husaby	Ekholm	Lödösehus	Slynaborg	Ragnhildsholmen	Dalaborg
Byggnadsdetaljer							
järn		x			x		
sten		x					
tegel	x	x			x		
trä		x					
Bostad- inredning	x	x	x		x	x	x
Husgeråd		x	x		x	x	(x)
Keramik		x			x	x	
svartgods	x	(x)	(x)		x	x	x
glaserat lergods	x	(x)	x		x	x	x
stengods	x	x	x		x	x	(x)
Glas		x	(x)		x	x	(x)
Personlig utrustning	x	x	x		x	x	x
Produktionsindikationer		x	x		x	(x)	(x)
Verktyg		x	x		x	x	x
Hästuprustning		x	x		x	x	x
Stridsutrustning	x	x	x		x	x	x
Jordbruk		x			x	x	x
Mynt							
Obest. föremål					(x)	x	x

Tabell som visar förekomst av olika föremålsgrupper inom 7 av de genomgångna borgmaterialen.
x = markerar förekomst av en föremålsgrupp, (x) markerar mycket enstaka föremål.

Föremålsgrupper i fyndmaterialen från borganläggningarna

Byggnadsdetaljer:

sten
tegel
järn
trä

Bostad- inredning

lås
nycklar
bultlås
bultlåsnnycklar
krok, krampa, märta
blosshållare
eldjärn (äv flinta)
beslag
gångjärn
spik-nit

Husgeråd

kvarn
gryta (sten)
hank
metallkärl
träkärl (-beslag)

Keramik

svartgods
glaserat rödgods
" lergods
stengods

Glas

fönster-
kärl

Personlig utrustning

kam
sölja
spänne
pincett
nål
islägg
metkrok
fingerring
vikter
pärlor
sländtrissa
speltärning
spelpjäs
våg-detalj
sax
kedja

Produktionsindikationer

smidesavfall
slagg
gjutfragm
öv järn
koppar
andra metaller

Verktyg

hammare
borr
mejsel
slägga
kil
tång
stamp
pryl
allm eggverktyg
kniv
skära
yxa
bila
dolk
svärd
lod
bryne

Hästutrustning

sko
- toggel
sporre
pik-
stigbygel
betsel
hästskrapa

Stridsutrustning

hjälm
brynja
armborstpilspets
öv. pilspetsar
spjut-lansspets
eldrör
kanonkula
bössa
fotangel

MEDELTIDA JÄRN I SVENSKA FYNDKOMPLEX

Innan Jernkontorets forskningsprojekt "Järnet under svensk medeltid" startade 1974 hade mycken järnforskning lagts ned på att bli söka utreda frågan om var, när och hur det äldsta bergsbruket uppstod i Sverige utan att egentligen ha en samlad bild över de medeltida järnsamlingarna.

Av den anledningen initierade Jernkontoret en kvantitativ inventering av så gott som allt medeltida järn i landets central- och regionalmuseer. Inventeringen som utfördes av mig är slutförd och den första grovsorteringen är gjord. Det petiga och tidsödande bearbetningsprogrammet återstår till stor del och skulle säkert kunna ge material till ett flertal doktorsavhandlingar. Man kan tänka sig att lägga upp bearbetningen på flera olika sätt. Till exempel kan man välja att studera några utvalda föremålsgrupper från ett visst skede under medeltiden från hela landet eller det totala fyndmaterialet av järn (helst inkl övriga materialgrupper) från ett begränsat antal platser till exempel från Västsverige eller från Bergslagen, som är jämförbara ur kronologisk synvinkel. Man kan härvid tänka sig att exempelvis studera skillnader eller likheter i fyndsammansättningen mellan klosterstads- och borganläggningar från ett visst tidsavsnitt.

De huvudfrågor som ställts upp inför bearbetningen inom projektet är vilken roll järnet spelat i det medeltida svenska (och föralldel även norska och danska) samhället, ur teknisk, ekonomisk och social synvinkel.

De tekniska frågorna kan förhoppningsvis lättast besvaras genom kemiska och metallografiska undersökningar och delfrågor är exempelvis vilken typ av malm man har använt, vilken process har använts vid järnutvinningen, vilken

kvalitet har järnet, vilken smidesteknisk standard har föremålen och hur har arbetsgången sett ut från blåstan till färdigt föremål.

De övriga frågorna kan man förhoppningsvis besvara genom jämförande studier av föremålstyperna och genom statistiska beräkningar och jämförelser. Delfrågor kan vara hur vanligt järnet var i det dagliga arbetet på olika platser, om det finns tecken på egen produktion och i så fall på vilka produkter, vilken omfattning produktionen hade och om den var baserad på eget behov eller på avsättning.

Det finns många metodproblem att beakta vid den källkritiska bearbetningen och en förutsättning för att resultatet ska bli lyckat är att dessa problem ventileras och diskuteras bland forskare som på ett eller annat sätt sysslar med medeltida samhällsforskning.

Ett stort dilemma som lägger sordin över bearbetningsfasen är de många intressanta undersökningar, både av äldre och yngre datum, som ännu ej är rapportskrivna (och ännu mindre publicerade) och som tyvärr troligen aldrig kommer att bli avrapporterade, en viktig källkritisk faktor att ta hänsyn till särskilt för de äldre undersökningarna.

De frågor som jag i första hand tänkt ställa på ett materials användbarhet är dess fyndomständigheter ifråga om lägesangivelse (exakt fyndplats eller lösfynd), lagertillhörighet (störda eller ostörda lager), grad av tillvaragande eller registrering, grävningens omfattning (yta och djup), materialsammansättning (bevaringsomständigheter i jorden). Den kvantitativa inventeringen gav som resultat ett tämligen stort material av skiftande kvalitet när det

gäller både kondition och fyndomständigheter. Ca 19 000 föremål av järn registrerades från ett 95-tal platser. Om man delar upp dem i huvudgrupper fördelade sig materialet på följande sätt: eggverktyg 35%, hästuprustning 19%, lås-nycklar 17%, vapen- och rustningsdetaljer 16%, ämnen-avfall (exkl slag) 11% samt smidesverktyg 2%.

Innan jag går in lite närmare på det västsvenska materialet, ska jag definiera vad jag menar med ämnen och avfall.

Vid min bearbetning av järnsmidesmaterialet från Eketorps borg, hade jag anledning att grundligt mäta och jämföra de järnbitar som inte var delar av föremål, men som ändå hade vissa specifika dimensioner och former, som hela tiden kom igen. Järninventeringen senare bekräftade att de grupperingar som fallit ut i Eketorpsmaterialet kunde överföras på övriga platser material. Sälunda har som ämnesjärn betraktats smidesjärn bearbetat i medvetet utformade, fyrkantiga stänger eller band med en minsta längd av 4 cm (bitar under 4 cm har sorterats som smidesavfall).

Ämnesjärnen kan uppträda i barrform, dvs med ett tjockleks-breddförhållande 1:3. Tjockleken ska vara 10 mm i tenform, dvs förh tjocklek-bredd ska vara 1:3 och tjockleken 10 mm i bandform dvs förh tjocklek-bredd ska vara 1:3 och där tjockleken vanligen understiger 5 mm.

Specialformer av barrarna är dubbel-spetsbarrarna med den spolformiga som har ett kvadr-rektang snitt och spetsiga ändar och den trapetsformiga med rektang snitt och tvärt avhuggna ändar.

Båda typerna förekommer som hela

och halva ämnen. Ett förstadium till ämnesjärnen är "klimpjärnen" som kan uppträda i triang, halvrunder eller närm fyrkantiga former. De har huggits upp från en hjälpligt tillplattad rund kaka med en yxa och har en genomsnittsvikt på mellan 225 och 300 gram. De är vanligen 6-12 cm långa och 2-5 cm breda.

De har ofta en ojämn, slaggig yta, men magnetprovning visar att de innehåller järn, om än av heterogen sammansättning.

Halvfabrikat kallar jag de ämnesjärn som vidarebearbetats i arbetsgången mot färdiga föremål.

Smidesavfall kallar jag medvetet eller omedvetet avfall, uppkommet vid smide. Det kan i vissa fall vara svårt att avgöra skillnaden mellan halvfabrikat och smidesavfall. Grunden för att föremålet ska betraktas som halvfabrikat bör vara att man tydligt på föremålet kan se ett logiskt stopp i arbetsgången och att grunden för smidesavfall bör vara, att man kan se (eller genom teknisk analys kan avgöra) orsaken till varför föremålet ej blivit färdiggjort - ett misslyckat arbetsmoment som inneburit kassering, liksom rester, stumpar av ämnen.

Orsaken till varför jag framhäver just dessa föremålsgrupper är att det står helt klart att det är genom förekomst av dessa man tydligast och säkrast kan avgöra om och hur smide bedrivits. Som tidigare nämnts är verktygsmaterialet ytterligt sparsamt företrätt. Detta kan bero på flera saker i en ursprunglig fåtalighet, återanvändning, omhändertagande av verktygen vid eller efter platsens övergivande etc. Det avgörande är att man inte kan (som ibland gjorts i publikationer) säga särskilt mycket om olika hantverksaktiviteter på grund-

val av verktygsförekomst, utan dessa måste till stor del grundas på studiet av avfalls- och ämnesmaterialet.

När det gäller landet i sin helhet, såväl som i Västsverige, är den materialsidan ganska väl företrädd.

Av 17 inv västsvenska platser med material från smidesverksamhet i järn är det endast en som saknar ämnen eller avfall.

anläggningar. Härvid måste naturligtvis även de ev bevarade och dokumenterade anläggningarna och fyndens läge i förhållande till dem studeras och jämföras och de i dem ev liggande slaggen. Slagg är en ofta styvmoderligt behandlad föremålskategori, men nog så viktig i studiet av järnhanteringen. Den är emellertid svår att analysera och tolka, men bör fördenskull inte undgå registrering och tillvaratagande.

Platser i Västsverige med material från smidesverksamhet i järn

	Plats	Landskap	Tid	har säkra smidesverktyg	har ämnen/avfall
städer:	Gamla Lödöse	Vg	ca 1100-1500	X	X
	Nya Lödöse	Vg	sl 1500-b 1600	X	X
	Skara	Vg	ca 1100-1400	X	X
kloster:	Trollhättan	Vg	senmedeltid	-	X
	Dragsmark	Bo	ca 1217-1600	-	X
	Gudhem	Vg	1160-1500	-	X
	Kungahälla	Bo	sl 1100-1500	X	-
	Varnhem	Vg	ca 1150-1500	X	X
borgar/ slott:	Aranäs	Vg	ca 1100-1308	X	X
	Broberg	Bo	fr 1150-talet	-	X
	Dalaborg	Dal	1304-1434	-	X
	Dyngge	Bo	ca 1300-1600	-	X
	Ekholmen	Vg	1360-t-sl 1400-t	-	X
	Falkenbergshus	Ha	1200-1434	-	X
	Husaby	Vg	ca 1480-1530	X	X
	Läckö	Vg	fr b av 1300-t	X	X
	Ragnhildsholmen	Bo	1250-1310	X	X

Många platser har ett stort och innehållsrikt material av sådant slag som t ex Gamla och Nya Lödöse, Skara, Dragsmarks kloster, Gudhems kloster, Ragnhildsholmens borg, Läckö slott, Ekholmens borg, Husaby borg, Falkenbergs hus, Dyngge borg och Brobergs borg.

Som framgår är här företrädda både stads-kloster och borgmaterial, vilket kan bädda före en givande jämförelse i tid och rum mellan de olika typerna av

Ett talande exempel på den orealistiskt låga (tillvaratagna) slaggmängden i förhållande till övriga föremålskategorier finns i Ekholmens borg på Slottsholmen i Göta älv utanför Trollhättan.

Borgen är från 1370-talet och fungerade till 1511. Den undersöktes av en amatörarkeolog 1966-67 varvid ett ca 900 m² stort område frilades. I det tillvaratagna fyndmaterialet har jag förutom en liten penhammare som enda verktyg

kunnat finna ca 1 kg smidesslagg. Där-
emot är ämnes- och avfallsmaterialet
omfattande 9 klimpjärn, 6 ämnesjärn,
1 halvfabrikat av en pilspets eller kniv
och 16 smidesavfall varav två av kni-
var ? och en av en fjädersax ?

Ämnes- och avfallsmaterialet visar
att det på platsen bedrivits smide från
de tämligen obearbetade klimpjärnen
över ämnesjärn till färdiga produkter,
något som inte särskilt övertygande
kan beläggas i det övriga fyndmaterialet
av verktyg och slag.

Fortsatta metallografiska studier av fynd-
materialet kombinerat med försök till
tolkningar av fältritningar och fältrap-
porter, kan förhoppningsvis ge en klara-
re bild av vilken roll järnet spelat i det
dagliga livet på Ekholmens borg under
Magnus Erikssons och Albrekt av Meck-
lenburgs dagar.

Anders Wallander

LITTERATUR

Björkenstam, N., Osmundtillverkning
ur tackjärn. Jernkontorets forskning,
H 1, 1971.

Björkenstam, N., När började osmund-
tillverkning ur tackjärn? - Ett genmäle.
Jernkontorets forskning, H 4, 1972.

Calissendorff, K., Om ordet osmund.
Jernkontorets forskning, H 2, 1971.

Fritz, M., Den äldre svenska järnex-
porten. Jernkontorets forskning, H 2,
1971.

Hyenstrand, Å., Järnframställning i
randbygd och problemet järnbäraland.
Jernkontorets forskning, H 6, 1972.

Pipping, G., Om vikt och mått i os-
mundsammanhang. En litteraturstudie.
Jernkontorets forskning, H 2, 1971.

Serning, I., Förhistorisk järnhantering
i Dalarna, fältundersökningar och tek-
niska undersökningar. Jernkontorets
forskning, H 9, 1973.

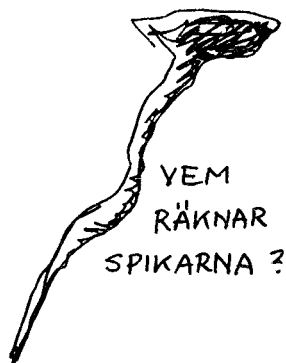
Smolarek, P., Skeppsbyggeriets historia
i Polen. Utställningsguide, 1976.

Tholander, E., När började osmundtill-
verkning ur tackjärn. Jernkontorets
forskning, H 4, 1972.

Tholander, E., Osmundjärnet i ny
belysning. Bergsmannen, 9, 10, 1973.

Wallander, A., Medeltida järn - ett
forskningsprojekt. Fornvännen, 1977:1.

Wallander, A., Studier rörande järnet
under svensk medeltid, 1000-1500.
Jernkontorets forskning, H 17, 1977.

NÅGRA MEDELTIDA SEVÄRDHETER I BOHUSLÄN

STÄDER

Kongahälla

Platsen för stadsbildning från 1000-talet(?), enligt sagorna en betydande handelsstad. Till 1200-talet Bohusläns enda stad. Under 1100-talets början befäst med en kastal. På dess plats byggdes ca 1200 ett franciskanerkloster vars rester kan ses. Staden har dessutom haft en Mariakyrka, troligen belägen under Kastellegårdens N del. 1613 flyttades staden till Kungälvns nuvarande plats.

KLOSTER

Dragsmark

Ruin av premonstratenserkloster. Grundat 1234(?) av Håkan Håkansson som lät flytta hit barfotabrödernas kyrka från Tönsberg. Övergavs i början av 1500-talet.

KYRKOR

Berfendals kyrka

Romansk absidkyrka troligen från 1100-talet. Dopfont i täljsten från 1200-talet.

Bokenäs gamla kyrka

Romansk absidkyrka uppförd i slutet av 1000- eller början av 1100-talet. En av Sveriges bäst bevarade medeltidskyrkor med bl. a. triumfbågen bevarad.

Naverstads kyrka

Romansk kyrka byggd i mitten av 1100-talet. Träskulptur föreställande Maria och barnet från 12-1300-talet.

Svenneby gamla kyrka

Byggd i romansk-angloormannisk stil, från början eller mitten av 1100-talet. Fyra träskulpturer från 1200-talet; kristusbild, madonnabild, apostel och St. Olof.

Ytterby gamla kyrka

Ruin av romansk kyrka i irisk-anglosaxisk stil, från 1100-talet.

BORGANLÄGGNINGAR

Dynge

Ruin av befäst gård (av enkelhustyp?). Mitten av 1200-talet - slutet av 1300-talet.

Karlsborg/Hoge slott

Vallar från borganläggning, ca 1480 - 1533. Borgen var 1526-1355 svensk förvaltningsborg under Gustav Vasas ockupation av Bohuslän.

Röe

Lämningar av befäst gård från 13-1400-talen. Under 1400-talets mitt ägdes borgen av riksrådet Knut Knutsson Båt.

Ragnhildsholmen

Ruin av kunglig kastellborg uppförd av Håkan Håkansson ca 1250. Borgen övergavs omkr 1310 då dess roll som norskt gränsfäste övertogs av Bohus.

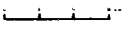
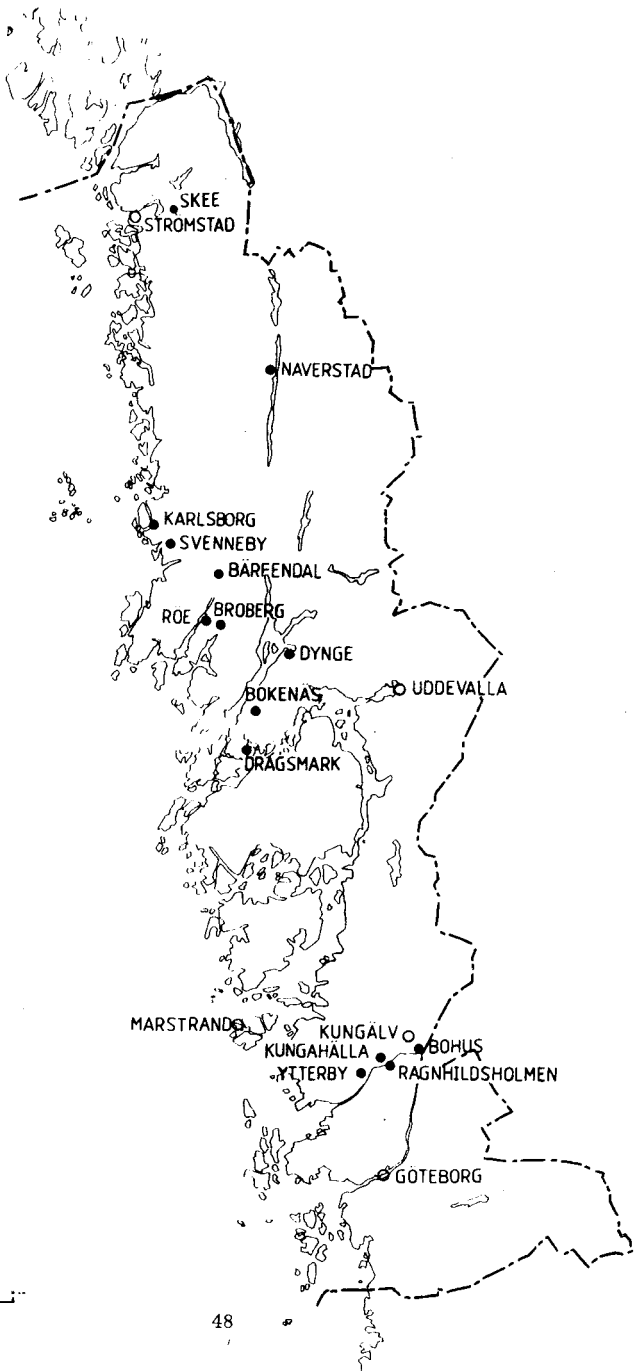
Bohus

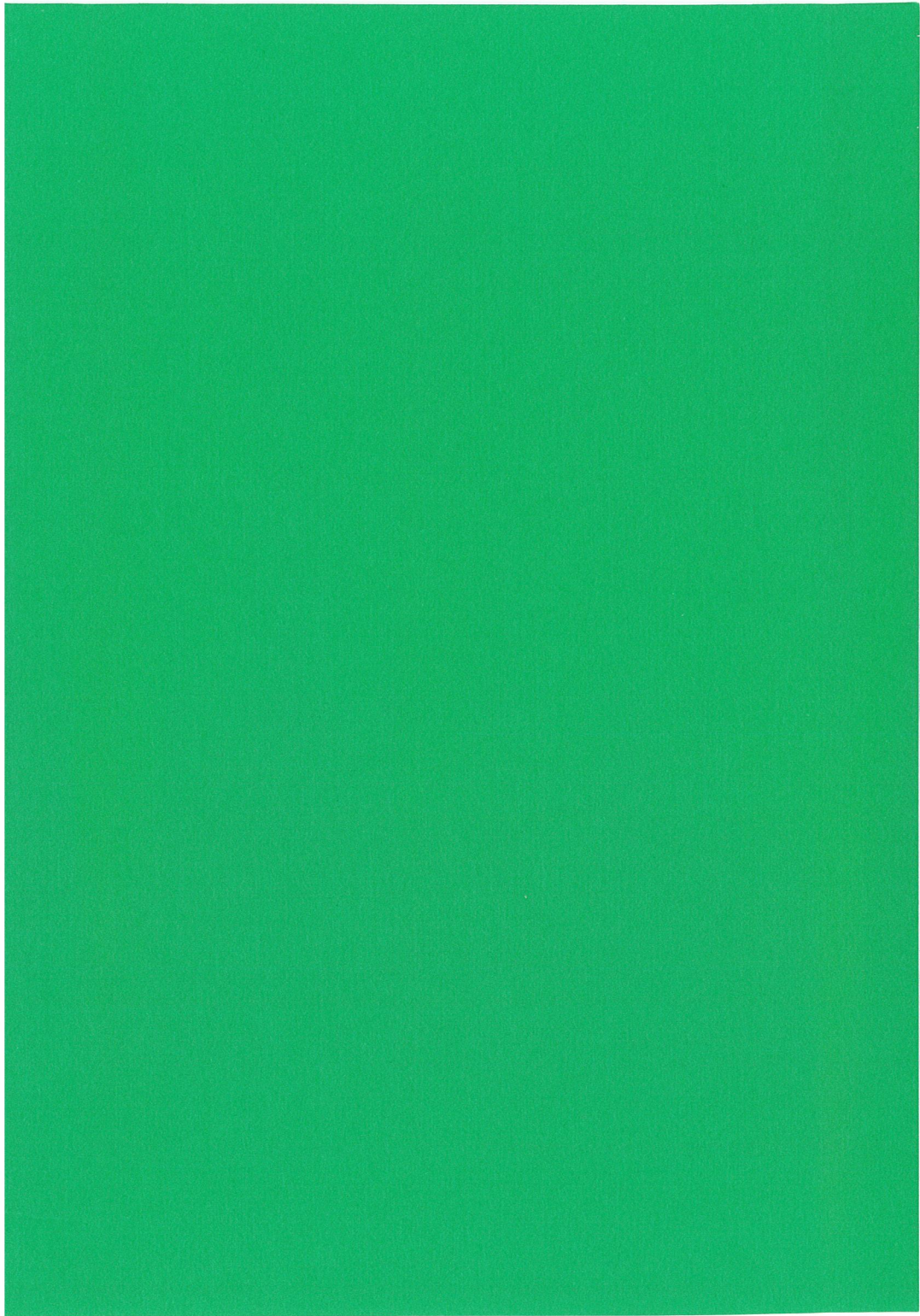
Ringmursborg uppförd 1308, senare kraftigt ombyggd. I fästningens oregelbundet fyrkantiga kärna finns den medeltida borgens grundplan bevarad. Borgen uppfördes som motvikt till det då av hertig Erik besatta Ragnhildsholmen. Bohus var under medeltiden länsborg för Bohuslän och ett av Norges starkaste fästen.

Broberg

Lämningar av en kastal. Efter fynden (bl. a. ett mynt från 1154-89) daterad till ca 1100-1500.

Kerstin Olsson
Hans Kindberg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- 1 Redaktionellt
- 3 Varför nyare tids arkeologi (Hans Andersson)
- 6 Nyere tids arkeologi - et universitetsansvar (Arne B Johansen)
- 13 Eftermedeltida arkeologi i Göteborg (Eva Jönsson/Stefan Kihlberg)
- 18 Kv. Frimuraren i Göteborg: Arkeologi, historia och genealogi (Olga Dahl, Anita Lansvik, Mona Lorentzson)
- 20 "Nyare tids arkeologi" - några synpunkter från en osteolog (Leif Jonsson)
- 21 Undersökning av 1600-talsbebyggelse i Marstrand (Leif Jonsson)
- 24 Lidköping eller arkeologin och hjälpvetenskaperna (Maria Petersson)
- 26 Den ekspansive arkeologien - Refleksjoner over begrepet "nyere tidens arkeologi" (Axel Christophersen)
- 36 Västsvenska medeltidsborgar som arkeologiskt studieobjekt (Rune Ekre)
- 40 Fynden från medeltidsborgarna i Västsverige (Kristina Carlsson)
- 44 Medeltida järn i svenska fyndkomplex (Anders Wallander)
- 48 Några medeltida sevärigheter i Bohuslän (Kerstin Olsson/Hans Kindberg)

Meta ges ut som medlemstidning av Medeltidsarkeologiska föreningen. Medlemskap i föreningen erhålles genom att medlemsavgiften (för år 1981 35 kr) insätts på postgironummer 45 32 11 - 5. Manusbidrag till tidskriften sänds till Medeltidsarkeologiska föreningen, LUHM, Krafts torg 1, 223 50 Lund.